

Introduktion

I en verden med stigende kompleksitet er vores valgmuligheder utallige.

I en verden med voksende tolerance, bevidsthed og levestandard har vi også resurser og overskud til at gå andre og bedre veje end de traditionelle.

Bagsiden af kompleksiteten er, at vi skal tage stilling til stort set alt i vores verden omkring os. I dag spiser vi ikke for at overleve – i dag skal vi tage stilling til, hvad vi spiser, og hvorfor vi spiser det.

Mad er en stor del af vores kultur. Den går dybt i vores identitet. Derfor er det et godt sted at starte en politisk værdidebat. For mad er stadig i centrum for vores eksistens – både på det individuelle plan og på det kollektive samfundsplan.

Vi lever i en tid, hvor vi skal tage stilling til, hvilken vej vi sammen skal gå. Kriserne tårner sig op og slås om opmærksomheden: klima, biodiversitet, overbefolkning, flygtningestrømme, vandforurening, fældning af regnskoven, tørker, brande, pandemier osv. Løsningerne er i flere tilfælde enkle og ligetil, men magthaverne fokuserer ofte på andre løsninger, end eksperterne gør. Den aktuelle politiske agenda fastholder og bygger videre på fortidens verden og er baseret på en forældet økonomisk model og et før-digitalt verdenssyn.

Det er derfor, Veganerpartiet ser det som sin vigtigste opgave at bringe samfundets enorme fælles guldgrube af viden i spil og være med til at skabe et politisk klima, som vil de nødvendige forandringer.

Veganerpartiets retning

- er en vej, der giver plads til alle – veganere som ikke veganere.

Danmark er et land, der i mange år er blevet beriget af kampen for ligestilling og retten til at blive hørt og ikke mindst taget seriøst. I dag oplever mange, at denne udvikling er truet, og at vi står over for at miste noget af det, der er allermost dansk: Vores natur, sammenhængskraft og villighed til at tage ansvar og handle.

Vi er overbeviste om, at vi sammen deler fundamentale kerneværdier om lighed, medfølelse, empati, basal anstændighed og ansvarlighed, og vi sammen kan tage Danmark videre i denne retning – mod en endnu bedre og mere bæredygtig version af vores velfærdsdanmark.

En vej hvor viden, fornuft og medfølelse skal vise vejen.

En vej hvor ikke kun mennesker skal opnå lighed og social retfærdighed, men hvor der også tages hensyn til dyrene, naturen og miljøet.

Vi har så meget viden nu, at vi i fremtiden kan leve i balance med naturen og dyrene omkring os. I dag kan man dyrke bøffer og andre fødevarer i laboratorier, der udvikles flere og flere plantebaserede fødevarer som kan bruges, frem for animalsk mælk, smør, postej osv. Vi kan fortsætte i den retning til glæde for naturens resurser.

Teknik kan løse meget, men vi skal styre den retning, den skal bruges i. Vi skal blive bevidst om, hvilke værdier der skal styre vejen frem. Vi skal forstå de strukturelle systemer, som er rammen om vores hverdag, og hvordan de er med til at styre vores valg.

Veganerpartiet er et politisk parti, hvis grundlag hviler på, at vi, så vidt det er praktisk muligt, afholder os fra at gøre skade på andre, naturen og klimaet.

Eksisterende og gryende teknologiske løsninger, samt de løsninger der er godt på vej, gør det muligt at leve i balance med naturen og livet omkring os uden at gå på kompromis med vores egen velfærd og levestandard. Det er dokumenteret, at samfund med stor social og økonomisk lighed klarer sig bedre end andre samfund.

Vores nations stræben efter at gøre livet bedre for alle har før skabt store værdier, som vi i dag bygger vores eksistens på. Det er den arv, der nu også skal favne dyr og natur og igen skabe store værdier for fremtidens borgere. Ligesom tidligere erkendelser skabte nye rettigheder for både kvinder, børn og arbejdere, skal vores nye erkendelser om dyrs bevidsthed og naturens betydning medinddrages i videreudviklingen af det nuværende samfund.

Det er vor tids største udfordring at holde planeten bæredygtig for fremtidige generationer. Mange af os er klar over det, og forskerne fortæller om vigtigheden af at forandre den måde, vi lever og forbruger på. De fleste ønsker at gøre det bedste for at imødekomme budskabet, men aner ikke hvordan. Vores nuværende omgivelser fastholder os i et forbrugsparadigme, der gør forandring svært. Derfor er der brug for samfundsstrukturelle ændringer for at bygge vejen videre frem.

Det er det, Veganerpartiet er kommet til verden for:

Et samfund hvor det for den enkelte, såvel som i erhvervslivet, giver mening at sikre ren luft at indånde og rent vand at drikke. Hvor det er en fælles værdi at sikre mangfoldighed og artsrigdom. Børn skal kunne lege frit i grønne områder, uden at familien er bekymret for luftforurening, og de skal føle sig set og hørt i folkeskolen, fordi lærerne har mere frihed og bedre rammer skabt af dem selv. Et samfund hvor man kan føle sig tryk i at blive løftet op, når man falder. Et samfund hvor vi ikke er i tvivl om, at vi både har et personligt og et fælles ansvar.

Et Danmark med klare idealer

Vi har brug for klare idealer for sammen at kunne se, hvilke værdier der skal forme vores fælles fremtid. For at vi som samfund kan finde ud af, hvor vi vil hen – og tage de realistiske skridt dertil.

Veganerpartiets ideal er en verden, hvor alle individer, mennesker som dyr, er frie fra undertrykkelse. En verden hvor dyr ikke mishandles, og hvor naturen beskyttes og får plads til at fylde. Et samfund hvor borgerne er trygge og kan træffe frie valg på et oplyst grundlag. Et samfund med transparente politiske processer.

- Et Danmark hvor en mangfoldig natur får lov at udgøre 50% af arealet. Ægte fredede områder med planter og dyr, der har plads og lov til at leve deres naturlige liv.

- Et samfund hvor du som borger føler dig tryk og tilpas og kan udfolde din personlige frihed, så længe du ikke skader andre.
- Hvor dyrene, vi deler jorden med, reelt er beskyttet mod angst og smerte forvoldt af os mennesker.

De grundlæggende forudsætninger for vores eksistens skal tages alvorligt og beskyttes, dvs. både menneske- og dyrerettigheder, bevarelse af naturen og de naturlige økosystemer.

Vi skal genoplive debatten om, hvad basal anstændighed er. Debatten om hvordan vi kan skabe et samfund, hvor vi for alvor ser på, hvilke moralske konsekvenser vores handlinger har – både for os selv i vores egen baghave, på andre kontinenter og for kommende generationer.

Veganerpartiets mål er at gøre plads til, at nye tanker kan slå rod i det danske politiske system, for vi har alt for længe levet med symptombehandlinger. Vi vil tilbyde løsninger både med effekt her og nu og med afkast årtier frem. Vi vil ikke længere lade os forføre af forbrugskulturen. Vi vil i stedet være med til at skabe både kort- og langsigtede løsninger. Løsninger der på sigt vil gøre en reel forskel for både nutid og fremtid. Vi står overfor en fælles udfordring, vi bør løfte i fællesskab.

Der er meget ny viden i dag, der kan hjælpe det bæredygtige samfund frem. Denne viden og de nye teknologier venter bare på at blive taget i brug.

Vi har tiltro til, der kan skabes et landbrug, der både giver mening økonomisk og næringsrige produkter, og som samtidig giver plads til naturens biodiversitet og naturlige cyklusser. Et landbrug som desuden er mere modstandsdygtigt over for et ændret klima, og hvor dyr ikke skal opleve indespærring og overgreb.

Vores største udfordring er derfor, at det nuværende finansielle system primært er fokuseret på at omdanne alt, hvad vores jord kan levere, til hurtige penge.

Veganerpartiet vil arbejde for en økonomi, der tjener andet end vækst og BNP. Bruttonationalproduktet, som det er defineret i dag, må ikke stå over naturens, menneskers og dyrs velbefindende. Derfor skal velfærd fremover også måles med en anden målestok, der værdisætter jordens resurser på en gennemgribende ny måde.

Løsningerne er mange

Økonomiske kriser er resultat af fejl i det økonomiske system. Et resultat af at bygge på en gældsmodel med et konstant krav til at vokste. Nødvendigheden af vækst, behovet for hele tiden at skulle tjene mere, forbruge mere, kravet om en evig bedre ydelse er menneskeskabt. Derfor kan vi mennesker også skabe en ny model.

Sandheden er, at der findes andre udviklingsmodeller, som gavner flertallet af mennesker, dyr og natur bedre end den nuværende model, der favoriserer enkeltindivider og multinationale selskaber.

Fra at denne model med succes har skabt mere velfærd i Danmark, er den i dag årsag til, at gabet mellem rig og fattig øges – og at der sker en rovdraft på jordens resurser.

Vi lever samtidig i en tid, hvor stadig mindre arbejdskraft behøves for at producere og organisere alt, hvad vi har brug for. Det giver en vidunderlig mulighed for at bruge mere tid på at pleje

hinanden og naturen – og mere frihed til personlig udvikling, innovation, sport, kunst – alt der giver livet værdi for den enkelte.

I stedet for at bruge muligheden for at arbejde mindre og få mere fritid, er mange tvunget til at arbejde mere og til senere i livet. Der er en overfokusering på produktions- og forbrugsvækst, uanset om vi ønsker det eller ej.

Veganerpartiet kræver retten til at genoverveje, hvilke økologiske fodaftryk vi skal sætte på jorden, og stiller krav om en klar fælles vision om den fremtid, vi ønsker at opleve.

Så længe vi vedbliver at acceptere, at økonomien styres og struktureres som i dag, er det umuligt for det store flertal at komme til at opleve mere frihed.

- Vi ønsker et økonomisk system, der sikrer boliger, fødevarer, uddannelse, sygepleje, social lighed, grøn energi, rent vand og en meningsfuld tilværelse for alle.
- Vi ønsker at opkræve skatter på ressourcer og aktiviteter, der skader de økosystemer, som vi alle er afhængige af.
- Vi ønsker at sænke prisen på de mest bæredygtige og sunde produkter – og hæve den på forurenende og usunde produkter.
- Vi ønsker at investere i cirkulær økonomi. Det er påvist, at vi kan tjene meget på i langt højere grad at indføre det i flere sektorer i Danmark.
- Vi ønsker, at mange af de aktuelle livsstilssygdomme bliver behandlet med større fokus på forebyggelse, inklusiv sund ernæring.
- Vi vil overveje en form for basisindkomst, der vil give os mulighed for at påtage os mange af de opgaver og aktiviteter, vi ikke har tid til (fx frivilligt arbejde) eller råd til (fx sport).

Der er selvfølgelig mange flere løsninger:

- En af dem er at omdanne de marker, vi p.t. bruger til at dyrke foder til de mange landbrugsdyr. Vi kan bruge samme marker til fx at dyrke sunde og næringsrige frugter og grøntsager beregnet direkte til mennesker. Markerne vil således kunne brødføde mindst tre gange så mange mennesker som i dag, hvorfor store områder vil kunne gives tilbage til naturen.
- At vi omdanner vores bygninger til at generere energi i stedet for at forbruge den - det vil gøre en verden til forskel.
- At vi afvikler brugen af dyr til mad, underholdning, tøj og forsøg, så vi får et samfund, der ikke udelukkende fokuserer på menneskers interesser – men på alle levende væsener, hvilket vil være til gavn og glæde for os alle, da vi så vil opleve en verden baseret på medfølelse og ansvar.
- At afvikle samfundets besættelse af ensidige økonomiske vækstmodeller, der ikke tager højde for, hvad konsekvenserne er for os selv, dyrene, andre lande og kommende generationer.

Paradigmeskiftet

Dette idéprogram er Veganerpartiets forslag til, hvordan vi sammen skaber et samfund, hvor det kan betale sig at arbejde, og hvor det er nemt at leve i balance med naturen. En vision, der bygger på to ideologier: *veganisme* og *økocentrisme*. Veganismens etiske grundlag handler om, så vidt det er praktisk muligt *at undgå at skade andre levende væsener*. Det er naturligvis en selvfølge, at

dette gælder både mennesker og dyr. Økocentrismen sætter økosystemerne i centrum for vores beslutninger frem for menneskers kortsigtede interesser. Økosystemerne er vores grundlag for, at vi alle kan leve og trives på jorden, og derfor er de vigtige at beskytte og værne om.

Veganerpartiets idéprogram har fokus på økonomisk bæredygtighed og på ændring af samfundsstrukturer, der vil gøre det selvfølgeligt og enkelt for os alle at leve i balance med naturen, dyrene og økosystemerne.

Sammen med dig vil vi gennemgå følgende

Vi vil gennemgå en række politiske områder, som Veganerpartiet har valgt at tage stilling til. Flere af dem udtrykker vores mærkesager.

Kapitel 1:	Landbrug, fødevarer og fiskeri Et sundt landbrugssystem er en forudsætning for en bæredygtig fødevareproduktion	Side: 5
Kapitel 2:	Dyrerettigheder Dyr har ret til at leve efter deres naturlige adfærd og behov	Side: 19
Kapitel 3:	Naturen Naturligvis: Sæt det mest værdifulde først	Side: 27
Kapitel 4:	Miljø, klima og transport Beskyt alt der er værdifuldt. Fordel knappe resurser retfærdigt	Side: 33
Kapitel 5:	Sundhed Bedre at forebygge	Side: 41
Kapitel 6:	Økonomi Bæredygtighed som grundlag	Side: 45
Kildeliste	Etik og videnskab er grundlaget	Side 52

Vores idéprogram er *første skridt på vejen* mod den verden, Veganerpartiet ønsker for alle levende og følende væsener på jorden – og for jorden i sig selv.

Vi bilder os ikke ind, at hele Danmark er vegansk i morgen, fordi Veganerpartiet stiller op til valg. Men vi er overbevist om, at alle mennesker deler nogle fundamentale kerneværdier om lighed, medfølelse, empati og ansvarlighed, og at vi sammen kan tage Danmark i denne retning – veganer eller ej.

Vi ser på helheden: Mennesker, andre dyr, naturen, klimaet, bæredygtighed og social retfærdighed. Alt hvad der skal til for at fremme en ansvarlig og ambitiøs grøn og medfølelse omstilling i Danmark og resten af verden.

Landbrug, fødevarer og fiskeri

Et sundt landbrugssystem er en forudsætning for en bæredygtig fødevarerproduktion.

Når Veganerpartiet taler om, at kloden, inkl. Danmark, befinder sig i en krise, så taler vi ikke kun om naturen, biodiversiteten, miljøet og klimaet. Vi taler om hele den måde, hvorpå vi mennesker lever med vores omgivelser. Hermed mener vi også den måde, hvorpå vi ændrer og manipulerer millioner af husdyrs kroppe og nægter dem deres naturlige omgivelser og omgang med hinanden.

Vi er overbeviste om, at mange deler vores opfattelse af, at husdyrenes lidelse og mistrivsel er et onde, som så vidt muligt bør undgås. Veganerpartiet vil påvise, at det faktisk heller ikke er hverken klogt eller nødvendigt, som nu at indespærre, udnytte og dræbe over 220 millioner husdyr årligt i den danske konventionelle husdyrproduktion.

Veganerpartiet vil ganske enkelt ikke acceptere den nuværende normalisering af den højt specialiserede dyremishandling, vi ser i det danske landbrug i dag. Tværtimod vil vi udgøre den nødvendige, samlende kraft til afviklingen heraf.

Vi går ind for at implementere de løsninger, der fremhæves af forskerne i klima-, miljø- og biodiversitetsrapporter[1]. Én af de løsninger, som konstant fremhæves, er at der bør skæres kraftigt ned på produktionen af animalske produkter, så der ikke længere skal dyrkes enorme mængder foder til dyrene og så der bliver plads til bl.a. mere natur.

Vi skal have mindre og lokale plantebaserede landbrug, og vi skal erkende, at klima, miljø, biodiversitet og dyrs og menneskers velfærd er én og samme sag.

Vi vil i så bredt et samarbejde som muligt med individer, institutioner, organisationer og vores søsterpartier i EU fremme den nødvendige omlægning.

Dette kapitel indeholder en introduktion til nogle af de udfordringer og løsninger som Veganerpartiet har fokus på. Disse forhold udfoldes yderligere i de efterfølgende kapitler, hvor vi både vil demonstrere, hvor stor indvirkning landbruget har på hele vores samfund og på vores omgivelser, og hvor vi også vil fremkomme med konkrete forslag til, hvordan vi sammen løser problemerne.

Danmark opfattes af mange som et landbrugsland, og vores landbrugssektor producerer store mængder fødevarer til os selv og til eksport. Derfor fortjener produktionen af maden vores udelte opmærksomhed. Den nuværende danske fødevarerindustri er alt andet end optimal for både klima, miljø, biodiversitet, dyrevelfærd og sundhed.

På nuværende tidspunkt lægger industrien en stor og uansvarlig byrde på globale resurser og landbrugsjord. Dette kan delvis tilskrives den massive import af foder til de over 220 mio. husdyr, vi hvert år producerer i Danmark [2]. Hertil kommer brugen af gødning og pesticider i landbrugssektoren.

EU har bevilget milliarder af euro i landbrugs- og fiskerisubsidier [3]. Dette resulterer i urimelig konkurrence og forhindrer landmænd i udviklingslande, der ikke modtager sådanne subsidier, i at

sælge deres produkter til realistiske priser både i EU, men også på deres hjemmemarked[4]. Disse landmænd skal have mulighed for at dyrke mad på en rimelig måde til deres egne regioner.

En sund og bæredygtig landbrugssektor er på sigt kun mulig, hvis vi genopretter og beskytter naturlige økosystemer. Vi skal have fuld indsigt i vore fødevarers oprindelse og hvordan de er produceret. Fødevarekæden skal være kort og åben for at hindre manipulation.

Vi vil begrænse madspild – og naturligvis vil vi også gøre vores for at bremse det animalske fabrikslandbrug og støtte et ægte bæredygtigt landbrug!

Danmarks intensive landbrugspraksis kræver millioner af ofre. Hvert år avler vi over 220 mio. husdyr og slagter dem, efter de har levet korte og elendige liv. Mekanisering og specialisering i landbruget (en praksis hvor de enkelte dele af produktionen effektiviseres og deles op i nicher) har kun haft negative konsekvenser for landbrugsdyrene.

Den udbredte anvendelse af pesticider forårsager tab af vores vilde plante og dyrearter, som bliver mere og mere sjældne - og folk, der bor i nærheden af landbrug, bliver i nogle tilfælde syge [5].

Udledningen af næringsstofferne fra gødningen, landbrugets udledning af drivhusgasser og ammoniak sker på bekostning af naturen og vores helbred - og bidrager desuden til ødelæggelse af livet i vores vådområder og fjorde - og til den globale opvarmning.

Valget af fødevarer er et af de vigtigste redskaber, der bør bruges i kampen mod klimaforandringer, miljøskader, fattigdom, sult, lidelse for dyr og tab af biodiversitet [1,6,7].

Nogle af de danske landmænd kæmper for at få økonomien til at løbe rundt, og hvert år må landbrugsbedrifter dreje nøglen om pga. utilstrækkelig indtjening, og fordi de ikke længere kan eller vil være med til at øge antallet af dyr, de holder, og/eller implementere en mere og mere intensiv landbrugspraksis. Der investeres alt for ofte i megastalde og optages millioner i lån, hvilket resulterer i at landmænd havner i en uholdbar økonomisk situation.

Med de klimaanlæg der allerede findes i eksisterende staldbygninger mv., kan mange af disse relativt let omdannes til produktion af fx svampe eller andre mere bæredygtige råvarer og produkter, og det er bl.a. denne omlægning, vi ønsker, at landbruget - med økonomisk hjælp fra staten - skal gå i gang med.

I Danmark har vi nogle af verdens dygtigste landmænd, og det skal vi blive ved at have og være stolte af. Ligesom alle andre industrier skal landbruget dog være med i en seriøs omstilling, hvor vi i produktionskæden ikke forbruger eller udleder mere, end vores eget land og jordens resurser kan bære.

Da landbruget optager 60% af det samlede danske areal, skal landbruget afspejle et samspil med den danske biodiversitet og være med til at fremme den.

De danske landmænd har en vigtig rolle at spille – staten og brancheorganisationerne har et ansvar for at hjælpe og støtte de danske landmænd i denne udvikling.

Vi ønsker betydelige investeringer i udviklingen af landbrug, der er i større harmoni med den omkringliggende natur. Vi skal gøre brug af gennemprøvede metoder fra regenererende landbrug, "conservation agriculture", økologi, biodynamik, permakultur og skovhaver [8,9].

Målet må være, at Danmark bliver førende i produktion og eksport af sunde og proteinrige plantebaserede fødevarer og drikke. Vi ser en unik mulighed for at brande Danmark og eksportere både produkter, viden og ekspertise.

Vi vil i samarbejde med forskellige organisationer og søsterpartier i EU fremme vores sag på flere af de punkter, som følger her i kapitlet.

Et helt erhverv på vedvarende støtte

I kølvandet på Anden Verdenskrigs ødelæggelser etableredes det som i dag udgør EU's fælles landbrugspolitik. Formålet var oprindeligt, at sikre stabil forsyning af fødevarer og et økonomisk levedygtigt landbrugserhverv. I dag ligger hovedvægten på at holde et økonomisk skrantende landbrugserhverv kørende. De europæiske landmandsfamilier lever af støtten, som dog i langsomt stigende omfang ændres til at understøtte produktion af kvalitetsfødevarer indenfor rammerne af en miljømæssigt bæredygtig produktion.

Den fælles landbrugspolitik består af to søjler:

Søjle 1 er den direkte landbrugsstøtte samt "markedsordningen". Modsat tidligere er hovedparten af den direkte støtte nu afhængig af hvor stort et areal der ejes og dyrkes og afkoblet fra produktionen, dvs. jordejerne modtager støtten uanset hvor meget de producerer. Støtten til landmændene gives dog på betingelse af, at landmanden overholder bestemte regler for miljø, fødevarer sikkerhed, dyre- og plantesundhed samt dyrevelfærd.

Søjle 2 finansierer landdistriktspolitikken, der fokuserer på miljø og udviklingsprogrammer i EU's landdistrikter. Udbetaling af midler fra søjle 2 forudsætter generelt national medfinansiering af samme størrelsesorden. Nogle af midlerne under landdistriktspolitikken kan anvendes til fx naturpleje af arealer – fx til betaling af landmænd som udsætter køer til græsning i naturområder.

Den samlede landbrugsstøtte i EU udgør 30% af EU-budgettet.

EU-støtten er den hovedansvarlige for miljøets og naturens tilstande i Europa – ikke mindst i Danmark, det mest intensivt dyrkede land af samtlige 27 EU-medlemsstater. Historisk har været afgørende, hvilket aktiviteter EU har satset på at understøtte, fx fremme produktionen af rapsolie eller svinefoder. Også eksportstøtte til både kød- og mejeriprodukter har bidraget til en unaturlig stor og ofte miljøbelastende landbrugsproduktion.

Derfor bør landbrugsstøtten fremover øremærkes til at fremme produktionsmetoder som er i større harmoni med naturens økosystemer, og som kan bidrage til at modvirke den negative klimaudvikling.

Danmark modtager altså penge fra EU-budgettet, især landbrugsstøtte og støtte til forskning og udvikling. Danmark betaler dog relativt mere til budgettet, end vi modtager, og er derfor nettobidragyder. I 2018 var Danmarks nettobidrag på ca. 8,9 mia. kr. (hvilket stort set svarer til landbrugsstøtten). Hver dansker bidrager brutto med 3698 kr. til EU-budgettet, med et nettobidrag på 1536 kr. [10].

Bæredygtig og sund mad til alle

Der skal være balance mellem efterspørgsel og ansvarlig produktion, hvor vi sammen sikrer, at produktionen både imødekommer bredere samfundsbehov og leverer varer til fair priser.

Den globale fødevarerproduktion er stor nok til at brødføde den voksende verdensbefolkning, ikke mindst hvis vi dyrker mindre dyrefoder og flere plantebaserede fødevarer.

I dag er fødevarerproduktionen ikke bæredygtig, og der er et madspild på ca.30% fra jord til bord. Langt størstedelen af verdens landbrugsjord bruges til den animalske industri, da dyrene spiser langt flere kalorier, end de i sidste ende leverer [11].

Vi skal derfor:

- understøtte forbruget af planteprodukter frem for animalske produkter – ikke kun af hensyn til natur, klima, biodiversitet og miljø, men også af hensyn til retfærdighed for dyr, for mennesker samt vores helbred.
- gøre det favorabelt at producere planteprodukter i Danmark frem for dyr og foder til dyr, så vi bedst muligt understøtter de nye bæredygtige arbejdspladser og produktionsmuligheder i landbruget.
- oprette faglige resursenetværk for landmænd, der gerne satser på det nye voksende marked for planteprodukter. Især for landmænd med mindre midler, som måske er økonomisk i klemme og har svært ved at se, hvordan de kan omstille.
- sikre at prisen på fødevarer kommer til at afspejle alle omkostninger, inkl. til beskyttelse af dyr, naboer til fx svinestalde (der lider under store lugtgener), arbejdsvilkår, natur og miljø samt til sikring af fremtidens sunde mad. Der skal betales en rimelig pris for alle produkter, der afspejler de faktiske omkostninger.
- indføre ambitiøse bæredygtighedskriterier for import af råvarer, såsom planteolier, soja og biomasse. Det kan være krav om, at der ikke må fjernes mere skov, men at virksomhederne, som vi importerer fra, planter nye skove og reetablerer tabt natur. Mht. soja, så udfases importen af dyrefoder i takt med nedbringelse af den animalske produktion [12].
- få skolerne til at lægge vægt på sunde måltider og skolefrugt og kun sælge sprøjtefrie og bæredygtige produkter. Der vil være omfattende undervisningsmateriale i læseplanen vedr. sunde og bæredygtige fødevarer, der vil være plantebaserede.
- stoppe subsidierede reklamekampagner for kød, æg og mejeriprodukter. Afgiftsfonde må udelukkende give støtte til reklamer og produkter, der støtter grøn og bæredygtig udvikling [13,14].
- få offentlige køkkener til at servere sprøjtefrit mad, og så vidt muligt lokalt dyrket mad med fokus på plantebaserede retter. Der er et stort madspild forbundet med storkøkkener, og da animalske råvarer i sig selv er mere resursekrævende, er det et vigtigt område at have fokus på [15].
- støtte til udvikling af plantebaserede “kød-, æg-, mejeri- og fiskeprodukter”, og til kampagner, der sigter mod at fremme en plantebaseret kost.
- ændre de for strenge regler for udløbsdato, da de bidrager til madspild. Uddannelse i bedst mulig opbevaringspraksis samt fødevarers holdbarhed vil give mindre madspild.
- sikre, at der ikke vil være nogen gevinst at hente for butikkerne, når de smider varer i containeren (udtagningsmoms). Nonfood, der ikke kan sælges skal gives til genbrug.

- at det bliver lovligt og let tilgængeligt at "skralde", men på skralderens eget ansvar. Varer, der smides ud, fordi de er beskadiget eller tilovers – fødevarer såvel som nonfood – smides i containere uden lås (dette gælder naturligvis ikke tilbagekaldte og/eller sundhedsskadelige varer).
- at der ikke forekommer truede dyrearter på menuen nogen steder i Danmark, heller ikke selvom dyret er indfanget som bifangst [16].
- at der gives støtte til etablering af små landbrug (jf. bl.a. den nye andelsbevægelse, andelsgaarde.dk). Mindre landbrug vil kunne gavne dyrene, naturen og miljøet.
- at princippet om at "forureneren betaler", også kommer til at gælde landbruget. Produkter, der medfører miljøskade og lidelser for mennesker og dyr, som kød, mejeriprodukter og æg samt meget forarbejdede fødevarer, skal ikke længere modtage landbrugsstøtte. Sunde, bæredygtige "hele fødevarer", og produkter såsom økologiske bælgrugter, fuldkorn, grøntsager og frugter skal derimod fritages for moms.
- at supermarkeder og andre detailhandlere, restauranter, hoteller, kantiner, offentlige køkkener mv. gennemfører en såkaldt fair price-certificering med hjælp fra fx Fair Trade-eksperter. Den skal vise, at den pris, de betaler landmænd, er tilstrækkelig til at dække produktionsomkostningerne, herunder omkostninger, afholdt for at imødekomme kravene til dyrevelfærd og miljøbeskyttelse.
- bestrebe os på i Danmark og EU, at fremme stærke rettigheder for landmænd og forbedring af landbrug i en stærk bæredygtig retning – også for andre lande udenfor EU [17].

Vi skal have grøntsager uden gift

Vi skal derfor:

- øjeblikkeligt fjerne produkter og metoder brugt i landbruget som påviseligt er til fare for mennesker, dyr eller miljø. Det vil omfatte glyphosat ("roundup"), et stort antal "svampemidler" og flere andre landbrugskemikalier inklusiv hormonforstyrrende pesticider.
- generelt udfase brugen af pesticider snarest og erstatte brugen vha. af bedre landbrugsmetoder, så vi slet ikke får brug for disse giftstoffer. I samarbejde med landbrug og forskere ønsker vi at gennemføre dette senest i 2027 og gerne før.
- træffe beskyttelsesforanstaltninger for naboer og andre, der bor i nærheden af konventionelle landbrugs- og gartnerivirksomheder, så længe landbrugssektoren ikke er giftfri. Brede sprøjtefrie zoner skal implementeres mellem marker og nærliggende hjem, skoler, erhverv, industri og rekreative områder mv. Sprøjtefrie zoner skal også implementeres omkring offentlige veje, cykel- og vandrestier samt naturområder.
- straks forbyde forebyggende brug af pesticider.
- sikre os, at institutionerne, der vurderer og godkender pesticider og genetisk modificerede afgrøder, er fuldstændigt uafhængige og gennemsigtige. Undersøgelser foretaget af producenterne selv er velkomne, men ikke tilstrækkelige.
- sikre os, at landbrugsskoler og universiteter får fuld opmærksomhed på bæredygtig landbrugspraksis, der regenererer jorden og styrker biodiversiteten – bl.a. ved at lægge vægt på mindre og polykulturel-planteproduktion, hvor afgrøderne støtter og nærer hinanden frem for megalandbrug baseret på monokultur.

- eliminere brugen af fossile brændstoffer indenfor havebrugs- og gartnerisektoren ved at skifte til sol-, vind- og geotermisk energi i lukkede drivhussystemer. Én løsning, som producerer overskudsenergi, kunne være Green Power house-teknologien [18].

Mennesker og dyrs sundhed skal komme først

Vi skal derfor:

- afskaffe fabrikslandbrug og dyretransporter, så vi sænker risikoen for udbrud af dyresygdomme og infektionssygdomme hos husdyrene og risikoen for smitteoverførsel til mennesker (jf. zoonoser – virus, bakterier, parasitter, svampe og prioner). En sundhedsgevinst for os alle, en win-win [19–25].
- sørge for, at det bliver almindelig praksis, at hvis et landbrugsdyr rammes af en ikke-dødbringende sygdom, skal det behandles bedst muligt og have mulighed for at komme sig. Syge dyr må ikke dræbes af rent økonomiske grunde. Men hvis en af landbruget uafhængig dyrlæge vurderer, at dyret, fx pga. en knoglelidelse, vil have for mange smerter og dermed ikke et værdigt liv, kan aflivning selvfølgelig være det mindste onde.
- vedtage strenge regler for anvendelse af antibiotika i husdyrindustrien. Forebyggende antibiotika stopper i praksis. Det behov for antibiotika, landmanden anser for nødvendigt, vil falde drastisk, når landbruget omlægges og praksis ændres.
- Sundhedsstyrelsen skal altid teste potentielle smitekilder, fx vildsvin, der kommer til Danmark, for bedre at kunne tage de nødvendige forholdsregler i tilfælde af smitte.

Afviklingen af den konventionelle husdyrproduktion

Den nuværende konventionelle husdyrproduktion er uholdbar. Antallet af dyr, vi producerer til kød, mejeriprodukter, æg og pels, er så højt, at intet miljø-, natur- eller dyrevelfærdsdirektiv er tilstrækkeligt til at takle de hermed forbundne problemer. Megastalde, god dyrevelfærd og folkesundhed er uforenelige størrelser. Derfor skal det industrialiserede konventionelle dyrelandbrug nedlægges og fokus i stedet rettes mod mindre landbrugsenheder og mod bæredygtig grøntsags- og afgrødeproduktion.

Veganerpartiet lægger ikke skjul på, at vi ønsker et 100% plantebaseret landbrug. Vi anser dette idéprogram, som første skridt på vejen til at opfylde dette ønske. Et skridt, vi mener, vi alle, inden for en overkommelig tidshorisont, kan forenes om, da det:

- 1) er nødvendigt ifølge samtlige danske miljø- klima- og biodiversitetsforskningsmiljøer,
- 2) vil være gavnligt for den danske folkesundhed
- 3) er et udbredt ønske hos os alle, at dyr skal behandles ordentligt, og ikke som det er normalen i dag må lide under indespærring og overgreb.

Det vil kræve ændringer både nationalt og på EU-niveau, og vi vil samarbejde med søsterpartier og andre partnere i Europa, som vi deler vores politik med.

En gennemarbejdet og klar køreplan skal muliggøre en hurtig overgang til en dyrevenlig og bæredygtig landbrugssektor.

Blandt de mulige elementer i en sådan køreplan, kan nævnes:

- Græsning skal være obligatorisk for alle dyr, som fra naturens side er græssere (fx. køer, får og geder). Mælkeproducenter skal ikke længere have flere køer, end der kan etableres græsning til.
- Etablering og drift af megastalde skal være forbudt – også af hensyn til naboernes sundhed og trivsel (store lugtgener, ammoniak mv.).
- Landbrugsstøtten skal i størst muligt omfang tilgodese nuværende og nye initiativer inden for lokal økologisk plantebaseret fødevarerproduktion, regenererende landbrug, permakultur, biodynamik, skovhaver, conservation agriculture og naturbeskyttelse [8].
- EU-puljer til udvikling af landdistrikter må ikke længere bruges til at bygge eller drive faciliteter, hvis formål er at producere konventionelle husdyr for profit. Til gengæld kan de fx gå til udvikling af mindre lokale landbrug og anden udvikling, der kan styrke natur, jobmuligheder og social sammenhængskraft i landdistrikterne.
- Landmænd skal ikke fratages landbrugsstøtte, hvis de omlægger noget af deres jord til natur.
- Statslig støtte til reklamekampagner må ikke gå til animalske produkter, men fx til sundhedsfremmende fødevarer, der samtidig er til fordel for miljø og klima.
- Jorden skal demokratiseres, så flere har mulighed for at eje et stykke jord og tjene penge på at dyrke fødevarer bl.a. på basis af regenererende landbrug, "conservation agriculture", økologi, biodynamik, permakultur og skovhaver.
- Profitsøgende kapitalfonde må ikke eje dansk jord og spekulere i denne.

Der skal være plads til dyrenes naturlige adfærd og udvikling

Vi skal derfor:

- overalt hvor dyr holdes for menneskers skyld, sikre dyrenes ret at udføre naturlig adfærd. Det betyder bl.a. at Dyrevelfærdsloven i praksis bliver overholdt, uden at diskriminere mellem dyrearter. Eksempelvis skal alle kyllinger have mulighed for at kunne tage støvbad og gå rundt mellem buske og træer, ligesom alle grise skal have adgang til at sætte trynen i frisk jord og tage mudderbade, og køer, får og geder skal udendørs på enge og marker med vild natur.
- sikre os, at der i stalde er tilstrækkeligt trivsels-areal, halm og forskelligt materiale at beskæftige sig med, og dyrene skal have fri mulighed for at komme ud dagligt.
- sikre os at køer indgår i familiebesætninger. Kalve skal ikke længere adskilles fra deres mødre få timer efter fødslen, men få lov at vokse op med deres mødre på engen og drikke den mælk, der fra naturens side er beregnet til dem.
- standse eksporten af kalve til produktion af hvidt kalvekød i fx Holland, hvor bevidst fejler næring og tremmekalve fortsat er tilladt.
- standse transporten af danske husdyr til slagtning i udlandet.
- forbyde farestalde, hvor svin står mellem snævre metalstænger. Søer skal have mulighed for at bygge rede og tage sig af smågrisene, der ikke bliver taget fra før deres egen naturlige afvænning. Det samme gælder for høns og kyllinger.

- helt afskaffe barbariske indgreb som kastration af smågrise, haleklip, klip af tænder, afhorning af køer og geder, klip af næb mv. Det samme gælder kønssortering af bl.a. kyllinger (hvor millioner af hanekyllinger aflives straks efter udklækning).
- arbejde aktivt for, at Danmark i EU stemmer for et forbud mod produktion og salg af foie gras (en syg gåse- eller andelever kunstigt blæst op via tvangsfodring).

Intensiv avl skal stoppe

Mange dyr er i dag blevet så voldsomt opdrættet i industrien, at de kan opfedes og være klar til slagtning inden for uger eller få måneder efter fødslen, hvilket medfører alvorlige velfærdsproblemer for dyrene. En værdig eksistens indebærer også, at dyrene får mulighed for at parre og reproducere sig naturligt.

Vi skal derfor:

- forbyde opdræt med ekstrem hurtig vækst, som det ses for kyllinger og svin og indenfor mælkeproduktionen. Det skal være fortid med eksempelvis kyllinger, hvis ben ikke kan holde kyllingernes egen vægt, og med høns, der skal lægge æg hver dag frem for deres oprindelige naturlige cyklus fra cirka 12 æg om året.
- afskaffe reproduktionsmetoder hos dyr (der ofte er smertefulde) – både i og udenfor landbruget - som embryoskylning, embryooverførsel og hormon-fertilitetsbehandlinger. Det skal ikke tillades at udvikle nye formeringsmetoder, der har skadelig effekt på dyrenes psykiske og kropslige integritet og velfærd.

GMO og klonede dyr i Danmark

Veganerpartiet er som udgangspunkt skeptisk overfor GMO-afgrøder og modstander af genetisk manipulation af og kloning af dyr.

Vi skal derfor:

- forbyde gen-modificering af planter, hvis den sker på bekostning af mennesker, dyr, natur, sundhed, fødevarer sikkerhed eller valgfrihed [26].
- indføre obligatorisk mærkning af kød, mejeriprodukter og æg fra dyr fodret med genetisk modificerede afgrøder. Produkter indeholdende GMO-ingredienser skal også være tydeligt mærket.
- forbyde genetisk manipulation og kloning af dyr som kan medføre lidelse for dyrene. Danmark skal gå aktivt ind for både et nationalt og et EU-importforbud vedrørende klonede og genetisk manipulerede dyr inkl. af sådanne dyrs afkom og produkter baseret på brugen af disse dyr.

Indsats mod lidelse i slagterier og under dyretransport

De fleste mennesker holder meget af dyr og ønsker ikke, de skal udsættes for smerte og stress. Derfor er det vigtigt med en fuldstændig transparent produktion, en ny mærkningsordning samt en ende på de procedurer, vi ved, smerter og stresser dyrene.

Vi skal derfor:

- afskaffe kvægmarkeder.
- afskaffe de lange dyretransporter i takt med omlægning til det nye landbrug med færre dyr og mindre intensitet.
- afskaffe slagtningspraksis, der involverer alvorlig lidelse, som bl.a. "strømbad" til kyllinger og CO2-bedøvelse for svin mv.
- forbyde salg, import og anvendelse af strømpistoler o.l. til brug på dyr.
- sikre ordentlig overvågning af alle led i husdyrindustrien. Fødevarestyrelsen, den danske myndighed for fødevarer- og forbrugerprodukt-sikkerhed, skal have øget budget og flere tilsynsforpligtelser. Fødevarestyrelsen skal straks pålægge virksomme sanktioner ved konstatering af overtrædelser og løbende offentliggøre deres overvågningsdata.
- have tydelige deklarationer på fødevarer med information om oprindelse, dyrevelfærd, sociale forhold og sundhedsaspekter samt det aktuelle klima- og miljøaftryk. Vedr. dyrevelfærd – dvs. for kød, mejeriprodukter og æg – skal etiketten også angive, hvor dyret blev født og opdrættet – og for kød tillige, hvor og hvordan dyret blev slagtet.

Fiskeri

Danmark er en af verdens største fiskerinationer. Vores fiskeflåde er præget af meget store og ekstremt højteknologiske fartøjer, som ejes af en meget lille gruppe mennesker. Flåden fanger store mængder fisk både i egne, andres landes og i internationale farvande.

Den danske fiskerisektor er medansvarlig for den strukturelle overfiskning af europæiske farvande. Hele 88% af alle fiskearter er overfisket, og 30% vil sandsynligvis ikke kunne komme sig. To tredjedele af havbunden i den danske del af Østersøen og 85% i den danske del af Nordsøen er alvorligt forstyrret. Fiskeri med bundtrawl er den væsentligste årsag [27].

Vi vil derfor:

- stoppe de destruktive fiskeriteknikker og praksis. Supertrawlere, dybhavsfiskeri og skibe, hvis slæbe-net ødelægger havbunden, skal forbydes under dansk flag.
- indføre streng håndhævelse af eksisterende aftaler mod skadelig fiskeripraksis. Forbud mod dumping til søs af fanget fisk skal underlægges streng håndhævelse bl.a. vha. kameraer eller tilsyn om bord. Fiskefartøjer fra virksomheder, der ikke overholder reglerne, må ikke sejle.
- afskaffe det nuværende kvoteordningssystem, som udnyttes af "kvotekonger" samt de nuværende fiskerisubsidier.
- benytte "forsigtighedsprincippet" i fiskeripolitikken. Det maksimale antal fangster (fangstkvoter) må ikke være større, end hvad uafhængige marinebiologer vurderer som bæredygtigt.
- give økosystemer og kritisk truede fiskearter mulighed for at retablere sig vha. et komplet fiskeriforbud i visse områder og for visse bestande. For de mest sårbare arter, såsom ål, torsk og tun, vedtages et fiskeriforbud øjeblikkeligt.

Fisk skal spares for menneskepåførte lidelser

Veganerpartiet ønsker, at fisk anerkendes på lige fod med landdyr. Fisk er hvirveldyr og i stand til at føle og sanse lige så vel som landdyr [28–30]. Vi ved, fisk kan føle, er bevidste sansende væsener, der også kan opleve stress, og ligesom andre dyr forsøger de at undgå smerte, lidelse og død.

Vi vil derfor:

- stoppe brugen af nedgarn. Disse lodrette net fanger bl.a. sagesløse arter som marsvin og får dem til at drukne.
- forbyde tilberedning af levende dyr som hummer og andre skaldyr.

Slut med fiskeopdræt

Fiskefarme (aquakultur) er en ny form for fabriksopdræt, der bidrager til de i forvejen betydelige miljø- og biodiversitetsproblemer i havet. De er ikke bæredygtige og langt fra dyrevenlige.

Vi vil derfor:

- standse udstedelse af tilladelser til nye fiskeopdræt-anlæg.
- gradvist have afviklet eksisterende fiskeopdrætsproduktioner ved at afskaffe subsidier.

Et sundt fødevarermarked

- Forureneren betaler: Produkter, der medfører miljøskade og lidelser for mennesker og dyr, såsom kød, mejeri og æg samt hårdt forarbejdede fødevarer, skal ikke længere modtage landbrugsstøtte startende med produkter fra husdyrindustrien. Sunde, bæredygtige “hele fødevarer” og produkter såsom (økologiske) bælgfrugter, fuldkorn, grøntsager og frugter skal derimod fritages for moms.
- Den europæiske landbrugspolitik skal grundlæggende revurderes og reformeres. Milliarder af euro i landbrugs- og fiskerisubsidier afskaffes og tildeles i stedet midlertidigt til at hjælpe landmændene med at overgå til bæredygtige landbrugsmetoder, der bevarer landbrugsjorden frem for at udpine den.
- Offentlige forskningsbevillinger skal i stigende grad rettes mod økologi, regenererende landbrug, permakultur, biodynamik, skovhaver, conservation agriculture og bæredygtighed generelt [31].
- Supermarkeder og andre detailhandlere, restauranter, hoteller, kantiner, offentlige køkkener mv. gennemfører en såkaldt fair price-certificering med hjælp fra fx Fair Trade-eksperter. Den skal vise, at den pris, de betaler landmænd, er tilstrækkelig til at dække produktionsomkostningerne, herunder omkostninger, afholdt for at imødekomme kravene til dyrevelfærd og miljøbeskyttelse.

Gendan naturlige cyklusser

I et bæredygtigt landbrugssystem er cyklusserne lukkede, og der dannes ikke ekstra affaldsstoffer, man skal finde løsninger til. Der er fordele ved at bruge plantegødning, så vi er ikke afhængige af, at der skal sprøjtes gylle på markerne [8]. Biogasanlæg er ej heller afhængige af at producere fra landbrugsdyrenes afføring.

- Stop for al import af soja og majs til dyrefoder.
- Ingen brug af kunstgødning (handelsgødning).

Bæredygtigt, regionalt landbrug og fiskeri for en fair verden

Veganerpartiet ønsker en landbrugspolitik, der ikke skader udviklingslande. De industrialiserede landes produktion, salg af subsidierede varer, store forbrug af importeret foder til husdyrindustrien mv. har indvirkning på menneskers og dyrs liv i andre lande.

Oveni i det fører nu også vores grådige jagt på billig mad og den stigende anvendelse af importerede biobrændsler mv. til, at nogle af de største af vores landbrugsvirksomheder, visse kapitalfonde mv. opkøber landbrugs- og skovarealer i fattige lande, som så anvendes til fx mindre reguleret husdyrproduktion eller skovdrift ("land grabbing").

Vi mener derfor, at der er behov for:

- at fremme aktivt regionalisering af landbrugssektoren. Dvs. at EU's landbrugs- og bistandspolitik må samtænkes, så EU ikke modarbejder, men kommer til at støtte, fattige landes muligheder for at kunne producere egen mad og om muligt at eksportere deres overskud.
- at EU's landbrugs- og fiskerisubsidier ændres så de kommer til at understøtte den nødvendige grønne omstilling i EU og resten af verden.
- at gennemgå EU's fiskeriaftaler med andre lande med henblik på at revidere aftalerne, så de bliver fair overfor lokale befolkninger, og så de bliver miljø- og biodiversitetsmæssigt forsvarlige.
- at holde landbruget ude af frihandelsaftaler som TTIP og CETA for at bremse storinvestorers ødelæggende indflydelse på natur og arbejdsforhold [32].
- stille miljø- og dyrevelfærdskrav, gældende for danske landmænd, til også at gælde produkter, der importeres fra andre EU-lande og lande udenfor EU.
- at Danmark insisterer på, at Verdenshandelsorganisationen (WTO) anerkender dyrevelfærd som et kriterium for at undgå import af produkter, der har lidende dyr som et led i produktionen.
- at Danmark stopper stimulering og eksport af systemer og produkter til industrielt landbrug som slagterier, megastalde, handelsgødning og sprøjtegifte. I stedet vil kommende investeringer skulle fremme regional, økologisk fødevarerforsyning.
- at alle eksportsubsidier og budgetter til eksportfremme annulleres for at imødegå dumping af billige, subsidierede landbrugsprodukter på udviklingslandes markeder.
- at forhindre at multinationale virksomheder får tilladelse fra regimer i udviklingslande til at leje eller købe store landbrugs- eller skovarealer. Lokale befolkningsgrupper skubbes ofte til side

og mister deres livsgrundlag i disse transaktioner. Veganerpartiet ønsker, at Danmark aktivt skal arbejde imod en sådan "land grabbing". Investeringer i jord bør opfylde kriterier fastlagt af FN's menneskerettighedsordfører for Retten til Mad (Right to Food) [33].

- at stoppe import af produkter, der skader miljø i udlandet, eller som involverer krænkelse af menneskerettigheder og dyrs velfærd.
- at arbejde for regional produktion af dyrefoder for at stoppe import af soja og majs til dyrefoder, hvilket vil hjælpe til at undgå fældning af regnskove og andre skovtyper i udlandet [12,34].

Dyrerettigheder

Dyr skal have ret til at leve efter deres naturlige adfærd og behov

Veganerpartiet er dyrenes politiske stemme, og vi vil til enhver tid sikre og forsvare dyrenes rettigheder.

Veganerpartiet stræber efter et samfund, hvor brug af dyr for menneskers skyld skal minimeres og i sidste ende stoppe. Dyr fortjener at blive beskyttet og få mulighed for at leve i overensstemmelse med deres naturlige behov og adfærd. Dyrenes rettigheder bør garanteres ved at indarbejde dem i grundloven [35]. Vi vil desuden arbejde på, at hensyn til dyr af enhver art og bestemmelser om menneskers forhold til dyrene indarbejdes i FN's verdensmål.

Landbrugsdyrenes velfærd er i vores øjne uacceptabel dårlig pga. den måde de opdrættes, handles, holdes og slagtes på. Mens antallet af husdyr bliver større og større, bliver der stadig færre af vores vilde dyr pga. rovdrift på naturen, og familiedyr aflives og dumpes hver eneste dag.

Vi mener at ethvert misbrug eller forsømmelse af dyr begået af mennesker kræver øjeblikkelig handling. Dyr har ret til ikke at skulle være til for mennesker.

Vi anser dette kapitel for at være *det første vigtige skridt* på vejen mod en verden, hvor dyr ikke udnyttes i samlivet med mennesker.

Vi har tiltro til, at vi alle deler samme kerneværdi: Hvis ikke det er nødvendigt for vores egen overlevelse at indespærre, udnytte og dræbe andre, bør vi ikke gøre det.

Hvad er dyrs rettigheder helt konkret?

Dyr skal tildeles basale rettigheder. Retten til ikke at avles i en industri, hvor dyrets velfærd altid er holdt op imod den profit, der kan tjenes på dets krop. Retten til ikke at være spærret inde og opleve mennesker begå overgreb. Vi er imod overgreb som kastration, sædtapning, inseminering, brænding af horn, klip af haler og mange andre standardovergreb, der hver dag udføres på tusindvis af dyr i Danmark [36].

Vi mener konkret, at dyr skal have ret til ikke at blive udsat for smerte og angst af mennesker.

Dyrevelfærd handler i daglig tale om at gøre det bedst mulige for dyrene indenfor de rammer, som kan give mennesker økonomisk overskud. Det betyder, at det rent praktisk ikke er dyrets velfærd, som kommer i første række.

Vi har en dyrevelfærdslov i Danmark, som egentlig skulle sikre dyrene [37–39]. Der er dog åbenlyse problemer med de undtagelser, der gøres flere steder – særligt inden for husdyrindustrien. Loven stiller ikke alle dyr lige, men diskriminerer. Et problem, vi vil arbejde for at løse.

På EU-plan vil vi arbejde for, at EU i alle henseender anerkender Lissabontraktaten Artikel 13 EUF: Hensyn til dyrevelfærd, hvor det bekræftes, at dyr er følende og sansende væsener (sentient beings) [40].

EU skal stille krav til lande, der modtager landbrugsstøtte, om ikke at bruge støtten på aktiviteter, der udsætter dyr for lidelse. Det kunne fx være støtte til tyrefægtning, produktion af ande- og gåselever (foie gras) og industrielt hold af landbrugsdyr mv.

Det er basal anstændighed at behandle dyr med medfølelse og respekt, og lovgivning og praksis skal afspejle dette.

I samarbejde med andre organisationer og søsterpartier i EU vil vi fremme dyrenes sag på mange af punkterne i dette kapitel.

Angst og smerte i dyreforsøg

Vi bakker op om de 3 R'er (Replacement, Reduction & Refinement), der er den bedste ordning lige nu for forsøgsdyr – og et skridt på vejen mod et fuldt stop for brugen af dyr [41,42].

Der bruges ca. 250.000 forsøgsdyr om året i Danmark. Testene og den måde, flere af dyrene holdes på, påfører smerter og forårsager angst og stress. Størstedelen af forsøgsmedicinen, hvis den ellers virker på dyr, har ikke samme effekt hos mennesker.

- Der er stort behov for investeringer, udvikling og implementering af alternative testmetoder, der ikke inkluderer dyreforsøg, og Veganerpartiet vil presse på i denne retning.

Dyreforsøg på uddannelserne

Brugen af forsøgsdyr på skoler og gymnasier, i kirurgisk træning, i militæret, til medicinske demonstrationer og til prøver skal stoppes, og alternative metoder indføres, som ikke medfører aktive skader og drab på dyr.

Dyr aflivet hos dyrlæger samt selvdøde eller trafikdræbte dyr kan bruges i undervisningen, ligesom de mange nye og alternative metoder, der slet ikke involverer dyr, skal implementeres i langt højere grad [43–45]. Så længe alternativerne til dyreforsøg ikke er realiseret, skal staten anerkende danske studerendes ret til at nægte at bruge forsøgsdyr til uddannelsesmæssige formål.

- Der skal udføres kampagner for at informere både studerende og uddannelsesinstitutioner om retten til ikke at deltage i dyreforsøg og om mulige og tilgængelige alternativer.
- Som standard vil bl.a. studerende på (bio)-medicinsk uddannelse modtage information om og erfaring med alternativer til dyreforsøg.

Forbud mod opdræt af dyr til pelsproduktion, dun og læder, og ingen af disse produkter i butikkerne

Brug af pels, dun, læder og eksotiske skind kan ikke retfærdiggøre de lidelser dyrene udsættes for eller det forbrug og forurening som produktion afstedkommer.

Vi vil på både nationalt og EU-niveau arbejde for følgende tiltag:

- Alle former for produktion af pels og dun skal udfases hurtigst muligt.
- Udvidelse eller nyetablering af produktioner med pels og dun skal derfor straks forbydes.
- Import, eksport, transit og handel med al pels skal forbydes.
- Så længe udfasningen ikke er tilendebragt skal det være obligatorisk at mærke produkterne med information om hele produktionskædens metoder til produktion af varen, herunder antal dræbte dyr samt drabsmetode.
- Import og salg af læder og skind fra eksotiske dyr, der specifikt er avlet til læderindustrien, som krokodiller, slanger mv., skal forbydes.

Dyr er ikke til for at underholde mennesker

Mange dyr i fangenskab, som fx. elefanter, løver, bjørne og tigre, viser forstyrret/stresset og stereotyp adfærd. Dyr hører ikke hjemme bag tremmer. Avlsprogrammer i zoologiske haver har i enkelte tilfælde vist sig at være en fordel for bevarelsen af truede arter [46–48], men disse programmer er overvejende drevet af andre motiver, nemlig penge og underholdning.

Mennesker kan imidlertid underholdes og fascineres på mange andre måder, der samtidig giver indblik i dyrenes naturlige liv. Veganerpartiet mener, at den nuværende form for zoologiske haver, og alle former for opvisning og underholdning med dyr, ikke passer ind i den moderne og fremtidige mere dyrevenlige tid.

- Alle zoologiske haver skal omdannes til (midlertidige) krisecentre/rescuesteder for dyr, der ikke er i stand til at overleve på deres oprindelige levesteder, eller der ikke kan flyttes til disse [49].
- Der skal etableres strengere lovgivning vedr. dyrs velfærd i klappe-zoos. Dyrene skal overalt have fristeder fra de besøgendes berøring.
- Der skal vedtages en strengere avlspolitik – dyr i zoologiske haver må kun aflives, hvis dyrene lider pga. fysisk eller psykisk sygdom.
- Alle delfinarier og akvarier lukkes og ændres til midlertidige krisecentre for strandede eller ulovligt handlede havdyr.
- Der indføres forbud mod brug af vilde dyr til underholdning, som det fx ses i cirkus eller i forbindelse med rovfugle-shows og lignende.
- Dyr må ikke lejes ud til fester, og dyrskuer, heste- og fuglemarkeder forbydes.
- Strengere regler skal garantere dyrs velfærd. Der skal gives tilstrækkelig plads til deres naturlige og sociale adfærd.
- Skadelige træningsinstrumenter, -udstyr og -metoder skal forbydes.

Velfærd som omdrejningspunkt for avl og salg af familiedyr

Opdræt med stamtavler drejer sig primært om dyrenes fysik og udseende, ikke om deres helbred og velfærd. Der skal træffes foranstaltninger for at forhindre impulsindkøb af dyr, da disse er en

vigtig årsag til dyrs lidelse. Generelt mener vi, at man bør adoptere dyr, der mangler hjem, frem for at handle med avlsdyr.

- Der skal udarbejdes en kort "positivliste" over dyr, der baseret på deres naturlige adfærd og behov kan accepteres anvendt som "familiedyr". Alle andre "familiedyr" bør ikke kunne købes eller sælges [50].
- Forædling af familiedyr rettet mod dyrenes udseende skal forbydes.
- I samarbejde med vores nabolande skal der indføres strengere kontrol med import af familiedyr [51].
- Alle familiedyrsunger skal chippes eller ringmærkes, i forbindelse med overdragelse eller køb/salg, så man hurtigt kan finde ejeren, hvis dyret bliver væk. Dette vil også bidrage til at mindske problemerne med dumping af dyr.
- For at forhindre impuls køb skal salg af dyr via internet, havecentre og markeder være forbudt. Der skal indføres en "forsinkelsesperiode" for køb af dyr, så det ikke er muligt at handle impulsivt – en obligatorisk tænkepause på mindst 7 dage, hvor køber sætter sig ind i og forstår, hvor meget det kræver og indebærer at få et dyr med hjem.
- Udstillinger og salgsmesser med dyr skal ikke længere være tilladt.
- Der skal indføres minimumsstandarder for produkter til dyr. Isoleret indkvartering af sociale dyr, som kaniner, heste og marsvin, skal forbydes ligesom bl.a. salg af trange bure, akvarier og terrarier.
- Der skal etableres regler for, hvor længe nyfødte dyreunger kan blive hos deres mor.
- Hundeloven skal revideres. Der er alt for mange sager, hvor uskyldige hunde aflives, og ofte efter lange og lidelsesfulde ophold på internater. I samarbejde med uafhængige eksperter skal der ses nærmere på lovgivningen vedrørende ulovlige hunderacer. Bevisbyrden skal vendes om så hundeejerne ikke har til opgave selv at fremskaffe beviser for at deres hund ikke tilhører en af de ulovlige hunderacer [52].

Pleje af familiedyr, internater og nødsituationer

Mange tusind dyr havner hvert år på internater. Redningsorganisationer og hjælp til disse dyr er kun muligt pga. hjælp fra rundhåndede donorer og hårdtarbejdende frivillige.

- Organisationer, der hjælper dyr, skal gives tilstrækkelig og fast finansiering på finansloven.
- Ligesom andre nødhjælpstjenester skal dyreambulancer med blå blink bl.a. kunne køre i busbaner for at sikre rettidig ankomst for at yde nødhjælp til dyr.
- Familiedyrsindustrien skal bidrage økonomisk til beskyttelse og pleje af overgivne og forladte dyr. For hvert dyr, der sælges, vil et bidrag deponeres i en internatfond.
- Enhver handel med et dyr skal afsluttes med en skriftlig kontrakt om, at dyrets nye familie kan sikre rette foder, forhold, samvær, dyrlæge og forsikring. Der udarbejdes obligatoriske krav for hver dyreart, hvor de forventede udgifter og daglig samværstid præciseres. Man skal altså binde sig til at overholde disse krav og dokumentere, at man har den fornødne økonomi og resurser.
- Hvis folk har brug for hjemmepleje, sikres yderligere hjælp til dyrene i samme hjem. Det skal være lettere at bringe familiedyr til plejefaciliteter.

- Der ydes tilskud til dyrlægebehandling til familiedyr hos mennesker med lav indkomst.
- Krisecentre for ofre for vold i hjemmet bør også kunne rumme familiedyr. Hvor det er nødvendigt, arrangeres anbringelse på passende internater.

Hårdere indsats mod vanrøgt og dyremishandling

Veganerpartiet ønsker en seriøs og hård indsats mod dyremishandling og vanrøgt. Gerningsmændene har i dag alt for let spil – og sanktionerne er for små.

- Der skal etableres mere dyrepoliti med en tilstrækkelig kapacitet og myndighed til at efterforske og arrestere gerningsmænd til dyremishandling.
- Loven vil blive skærpet, så det bliver lettere at evakuere/beslaglægge vanrøgtede eller misbrugte dyr.
- Retslige og retshåndhævende myndigheder skal opprioritere sager med dyremishandling og forsømmelse, og der udnævnes en anklager specielt for dyreværns sager.
- Dyremishandling og forsømmelse skal underlægges hårdere sanktioner og straffe.
- Den, der vanrøgter eller misbruger dyr, mister retten til at holde dyr.
- Socialarbejdere i berøring med voldsramte hjem uddannes til at se og reagere på vanrøgt, mishandling og forsømmelse af dyr.
- Der vil være oplysningspligt til dyreværnsorganisationer, når man spotter misrøgt af dyr. Myndigheder vil i samarbejde med dyreværnsorganisationer lave oplysende retningslinjer for, hvilke tegn man skal reagere på.
- Dyreværnsorganisationer skal kunne agere part for dyr i dyreværns sager.
- Der skal som minimum være årlige kontrolbesøg på alle virksomheder og organisationer, der holder dyr – fx landbrug og fritidsklubber. Udgiften pålægges indehaveren.

Styrkelse af dyrs retssikkerhed

For at sikre dyrene en højere grad af retssikkerhed end i dag, skal sagsgangen i retssystemet ændres.

Når en sag om potentiel overtrædelse af dyreværnsloven (dyrevelfærdsloven fra 1. januar 2021 [38,53]) anmeldes til politiet, skal politiet som led i efterforskningen forpligtes til at søge faglig bistand, ikke kun hos myndighederne (som oftest Fødevarestyrelsen), men også hos en relevant dyreværnsorganisation, som der laves en liste over. Det kunne også være en arbejdsgruppe med repræsentanter fra relevante dyreværnsorganisationer. Dyreværnsorganisationen eller arbejdsgruppen skal efterfølgende kunne agere partsrepræsentant/klageberettiget for dyret/dyrene, hvis det skulle komme dertil – en mulighed der savnes i dag. Dette ligger også i tråd med de anbefalinger, som bl.a. Dyreværns Organisationernes Samarbejds Organisation (DOSO), Dyrenes Beskyttelse samt Center For Dyrs Forsvar gav ifm. Folketingets behandling af den nye dyrevelfærdslov.

Den afgørelse, anklagemyndigheden når frem til, skal om nødvendigt kunne påklages af førnævnte partsrepræsentant/klageberettigede dyreværnsorganisation til en særlig instans specialiseret i dyrs

velfærd. Der kan være forskellige modeller herfor – fx en specialiseret instans hos Statsadvokaten eller en dyreombudsmand [54]. Det vigtigste for Veganerpartiet er, at dyret/dyrene får den bedst mulige retssikkerhed, nu de ikke kan tale deres egen sag. Hertil skal der også gøres op med de generelt alt for lange sagsbehandlingstider, og vi ønsker desuden at se nærmere på efteruddannelse af jurister hos politiets anklagemyndighed, bl.a. i det juridiske fag Animal Law (dyreret). Det gælder naturligvis også nævnte specialiserede instans og/eller dyreombudsmand.

Både den videnskabelige (jf. dyrs velfærd) og den juridiske faglighed bør således være på sit højeste. Desuden skal der ses nærmere på den straf, som i dag nærmest er ikke-eksisterende, når det gælder sager om overtrædelser af dyreværnsloven (eller andre love mv. relateret til behandlingen af dyr).

Dyr er levende, følede, sansende væsener, som vi skal beskytte ordentligt. Gør man ikke det (jf. konkret anmeldelse), skylder vi dyret/dyrene, at det har mærkbare konsekvenser for den/de dømte. Det har det langt fra i dag, og der er derfor fortsat meget at gøre ift. bedre retssystemer til fordel for dyrene – både nationalt og internationalt.

Der skal være plads til dyrene i naturen og jagt skal reguleres bedre

Veganerpartiet mener, at dyr i naturen skal have mulighed for at leve så uforstyrrede som muligt. I vores lille land forsvinder de naturlige levesteder, som er tilgængelige for dyr [55]. Når vilde dyr tvinges til at leve tættere på mennesker, fordi vi hele tiden forstyrrer dem og indskrænker deres naturlige levesteder, hører vi ofte den forsimplede påstand om, at dyrene er til gene for mennesket. I virkeligheden bekæmper vi dyrene, og resultatet er oftest, at bestandene mindskes og i værste fald at hele arter forsvinder. [56–58].

Dyr skal ikke dræbes for sport eller bare for sjov. Avl og opdræt af dyr som udsættes som jagtbytte skal derfor forbydes.

Er det nødvendigt at regulere en bestand af vilde dyr for at undgå fx spredning af sygdom, bør opgaven varetages af personer med jagtbevis, og som er uddannede til at vurdere dyrs og dyrepopulationers sundhedstilstand. Fx biologer, skovridere eller dyrlæger.

Hvert år skydes 120.000 råvildt i Danmark, og næsten en million dyr (primært fasaner og ænder) opdrættes alene med det formål at blive skudt. Dyrene avles, opdrættes og udsættes i den vilde natur, og er oftest ude af stand til at klare sig selv. Unge dyr bliver forældreløse, og gruppehierarkier og flokdynamikker bliver bogstaveligt talt skudt i stykker.

Supplerende fodring og massiv udsætning af dyr i naturen forstyrrer desuden balancen i økosystemerne [59].

Vi ønsker langt mere beskyttet natur i Danmark, hvor der kan være plads til de naturlige rovdyr og deres naturlige fødegrundlag – ligesom i flere andre europæiske lande fx Tyskland, Sverige, Schweiz og Belgien, hvor dyr som ulve og vildsvin naturligt bydes velkommen.

- Den iboende værdi og beskyttelse af dyr, der lever i naturen, er udgangspunktet for vores faunapolitik. Bliver en borgers hjem invaderet af rotter, mus e.l., eller helt små dyr som myrer osv., er det dog passende og nødvendigt at beskytte sig selv og sin bolig.
- Dyr i naturen, både på land og i vand, skal ikke dræbes af lyst. Under presserende omstændigheder, fx i tilfælde af lidelse ved trafikuheld eller en trussel mod folkesundheden kan der dog gøres undtagelser i samarbejde med relevante myndigheder og vagtcentral 1812.

Vedr. "trusler mod folkesundheden" er det op til os mennesker at sørge for at forebygge dette. Vi ved nu, at zoonoser er et problem forbundet med menneskers rovdrift på naturen. Derfor er vi nødt til at lære at omgås naturen på en anden måde og ikke selv være med til at fremprovokere evt. nye overførsler af sygdomme og pandemier.

- Jagt med rovfugle og buejagt skal forbydes.
- Ulovlig jagt samt indfangning af levende dyr i naturen skal underlægges større overvågning og strengere sanktioner.
- Særlige efterforskere og andre jagtovervågere skal være uafhængige af dem, de skal føre tilsyn med.
- Organisering af indenlandsk og udenlandsk fritidsjagt skal forbydes, herunder også reklamer for disse begivenheder.
- Særligt i sårbare perioder må dyr ikke forstyrres, fx i perioder med parring, eller hvor nyfødte skal have ro til at die mv.
- Der skal ydes økonomisk støtte til plejestationer for vilde dyr, og myndighederne skal sikre den nødvendige faglighed.
- Ulve er efter eksperter vurdering kommet til Danmark for at blive. Staten skal støtte anskaffelsen af specielle ulvehegn til beskyttelse af får, kvæg og heste.

Beskyttelse af dyr i naturen globalt

Handel med truede dyr er en særlig hensynsløs form for kriminalitet og i nogen grad endda en indkomstkilde for terrorister [60]. Det må ikke foregå i Danmark.

Jagt på hvaler, delfiner og sæler er stadig ikke ophørt, hvilket Veganerpartiet vil kræve. Mange frivilligrejser, hvor man tager ud for at hjælpe vilde dyr, foregår på steder, hvor dyrene reelt ikke bliver hjulpet, men hvor indtægten fra de frivillige udnyttes. Fx er der flere steder ikke dyrlæger tilknyttet arrangementer. Det gælder fx for elefanter i flere sydøstasiatiske lande, som for at lokke turister til skrubbes dagligt, hvilket ikke gavner dyrene, eller hvor fx orangutanger fodres forkert, og således fejlnæres og får dårlige tænder [61].

- Der indføres et import-, eksport- og handelsforbud for alle dyr fanget i naturen.
- Undersøgelser og retshåndhævelse vedrørende ulovlig handel med truede arter skal intensiveres.
- Danmark vil aktivt arbejde imod hvalfangst og sæljagt. Kun oprindelige folk, som af ren overlevelse jager til sig selv og egen familie, er undtaget.
- Danmark skal i EU arbejde for at lægge pres på Den Internationale Hvalfangstkommission (IWC) om at vedtage, at jagtforbud gælder for alle hvaler og delfiner.
- Danmark vil aktivt modsætte sig slagting af både hvaler (inkl. delfiner) på Færøerne, i Japan og andre lande, som stadig praktiserer dette.
- Danmark vil aktivt arbejde for et samlet forbud mod tunfiskeri og afskæring af finner på hajer.
- Fuglemarkeder bør afskaffes.
- Udbydere af frivilligrejser skal have troværdige data på de frivillig-projekter, de samarbejder med i udlandet. Data skal bekræfte, at den frivillige arbejdskraft har en bæredygtig og positiv

indflydelse på lokalområdet via frivillig-projektet og de dyr, der er i menneskets varetægt. Udbydere af frivilligrejser skal være økonomisk gennemsigtige omkring fordelingen af den indtjening, de modtager for hver frivillig [61].

En festlig og sikker nytårsaften

Hvert år får hundreder af personer, og især unge mennesker, alvorlige kvæstelser i forbindelse med Nytårsaften [62]. Metaller som aluminium, strontium og kviksølv bruges i fyrværkeri og har en negativ effekt på dyr og natur. Cirka 4.000 tons fyres hvert år af i Danmark.

- Forbrugerfyrværkeri skal være forbudt. Professionelle pyrotekniske shows kan arrangeres på steder, hvor mennesker, dyr, natur og miljø ikke vil blive skadet. Det vil nytårsaften fortsat kunne forstyrre fugle, men det ser vi som et kompromis, vi indtil videre kan leve med.

Naturen

Naturligvis: Sæt det mest værdifulde først

Naturen med sin mangfoldighed af planter, dyr og økosystemer er det mest værdifulde, der findes.

Biologisk mangfoldighed giver ilt, rent vand, et stabilt klima og frugtbar jord – hele vores livsgrundlag. Som den altdominerende og bestemmende art er det vores pligt at opretholde en beboelig jord, nu og i fremtiden.

I Danmark er naturen under voldsomt pres. I den sidste danske rapport til EU om naturens tilstand fremgår det at 95% af de dyr, planter og naturområder, som vi er forpligtet til at passe på, er i "ugunstig tilstand", dvs. i tilbagegang [63].

Flere undersøgelser har vist, at mængden af flyvende insekter (sommerfugle, bier, biller, guldsmede mv.) kun er ¼ af, hvad den var for nogle årtier siden [64].

Kun 4% af klodens pattedyr, målt i biomasse, udgøres i dag af vilde dyr, mens landbrugets husdyr står for 60 % og vi mennesker for de sidste 36% [65].

Ikke desto mindre ignorerer politikere og myndigheder langt hen ad vejen situationen. Danmark overholder kun et minimum af de af EU fastlagte naturbeskyttelses-standarder, hvilket er helt utilfredsstillende. [66].

Den største trussel mod naturen og økosystemerne i Danmark er den konventionelle husdyrproduktion og dens tilhørende dyrkning af foderafgrøder til dyrene. Dyrenes gylle og drivhusgasudslip - og gødningen og pesticiderne på markerne - påvirker hele det danske landskab, inkl. våd- og havområder.

Produktionen af mere end 200 millioner husdyr årligt kræver en meget intensiv afgrødedyrkning. Markerne er biologisk set ørkener med kun en planteart - og de optager næsten halvdelen af hele det samlede danske landareal og levner dermed for lidt plads til natur.

Veganerpartiet vil arbejde målrettet for omlægning og nedlukning af den konventionelle husdyrproduktion. Det tiltag vil være en kæmpe gevinst for naturen, miljøet og klimaet.

Fx. er det beregnet, at ved at omlægge 140 hektar landbrugsjord kan der opnås en samfundsøkonomisk gevinst på 18 mio. kr. primært gennem reduktion af udledningen af næringsstoffer og klimagasser [67].

Vores marine områder er også i dårlig forfatning. Overfiskning og opløjning af havbunden med bundtrawl ødelægger og truer overlevelsen af fiskebestandene og de naturlige balancer i havet [68]. Situationen er kritisk i Nordsøen, Østersøen og i vores bæltter.

Ifølge danske universitetsforskere er tabet af den biologiske mangfoldighed i Danmark og globalt nu så omfattende, at der er tale om en økologisk krise, som omfangsmæssigt er sammenlignelig med klimakrisen og med tidligere tiders epoker med masseudryddelser [69–72].

Veganerpartiets fokus er på hele naturen. Vi ønsker at fremme og beskytte biodiversitet, fredede områder, grundvand, havene, åer og søer og jordbundens liv og kvalitet. Naturen, ren luft og frugtbar jord, der sikrer mad og trivsel i fremtiden, ser vi som en fundamental menneskerettighed og derfor ønsker vi at beskytte naturen, ved at skrive den ind i Grundloven [73,74].

Biodiversitetslov

Vi går ind for, at der vedtages en biodiversitetslov, som kan sikre bedre natur- og miljøovervågning, kompetent forskning, rådgivning og mere handling. Biodiversitetsloven skal være fuldt ud finansieret på finanslovene. Biodiversitetsloven skal, på samme måde som Klimaloven, indeholde konkrete, kvantificer- og målbare målsætninger og udformes på videnskabeligt grundlag med langsigtede hensyn for øje.

Nyt miljøministerium for bæredygtighed

Det eksisterende Miljøministerium, som i dag er sammenlagt med Landbrugsministeriet (i "Miljø- og Fødevareministeriet") skal frigøres fra denne uheldige omklamring, og det skal omorganiseres og have titlen Ministeriet for bæredygtighed. Det nye ministerium skal have samme styrke og status som Finansministeriet. Det nye ministerium skal være hovedansvarlig for miljø, klima, energi, fysisk planlægning, dyr og natur. Andre ministeriers politik og aktiviteter skal underkastes bæredygtighedsanalyser.

Oprettelse af et Naturråd

Der skal desuden etableres et rådgivende organ, et Naturråd, med uafhængige forskere og eksperter, der - ligesom Klimarådet gør det på klimaområdet - kan rådgive regering og folketing vedrørende naturens tilstand, nye naturpolitikker og nødvendige indsatser. Samtidig skal det nuværende Vildtforvaltningsråd, som rådgiver miljøministeren om vildtforvaltning og jagt, nedlægges. Fremover skal denne rådgivning være en af Naturrådets opgaver. Det vil betyde, at denne rådgivning bliver fagligt baseret og ikke påvirkes kraftigt af landbrugets og jægerens interesseorganisationer, som i dag sidder med i - og har en stor stemme i - Vildtforvaltningsrådet.

Grønne statsanklagere

Herudover ønsker Veganerpartiet grønne statsanklagere, som skal supplere de nuværende og alene reaktive klagenævn. De grønne anklagere skal være specifikt uddannede og på eget initiativ kunne tage sager op i forbindelse med natur- og miljøovertrædelser.

International strafferet for natur-, miljø- og dyrevelfærdsovertrædelser

Veganerpartiet vil overordnet arbejde for etablering af en international strafferet for natur-, miljø- og dyrevelfærdsovertrædelser.

Børn skal have mere undervisning om natur og etik

Det er vigtigt for børn og naturen, at alle børn helt fra de små klasser og op gennem folkeskolen, får undervisning om natur og etik. Fx ønsker Veganerpartiet, at alle skoler skal modtage støtte til skolehaver, så børnene får mulighed for selv at dyrke spiselige planter, lave plantemad og dermed blive fortrolige med natur og økologi. Alle skoler skal have plads til grønne områder med stor biodiversitet, der passes af eleverne som en del af undervisningen. Det kan være på taget, i skolegården eller på andre lokaliteter nær skolen.

Bedre naturbeskyttelse og mere natur

Den smule vild natur vi har tilbage i Danmark, skal bevares. Her skal "brandmandens lov" tages i anvendelse: "Ved brandslukning sikres allerførst de endnu ikke antændte og beskadigede bygningsdele".

Der skal skabes mere natur, som kan forbinde de nuværende - og ofte isolerede - naturområder, så vilde planter og dyr får bedre levevilkår og mulighed for at sprede sig i landskabet.

Veganerpartiet ønsker:

- en mere ambitiøs naturpolitik, som vi skal være fælles om - og hvor staten skal spille en mere aktiv og overordnet rolle i forhold til naturhensyn i planlægning, grønne nationale regnskaber mv.
- at mindst 50% af Danmarks areal skal bestå af mangfoldig og varieret natur. I dag udgør små usammenhængende naturområder, som moser, heder, enge og søer mv. mellem 9-10% af landskabet [71], mens skovene udgør 14-15%. Danmark vil have stor gavn af at bevæge sig væk fra den nuværende situation, hvor vi er det land i Europa, som har mindst natur.
- at kommunernes nuværende naturpolitikker og naturplaner strammes op, ved at gøre det obligatorisk for kommunerne at opstille konkrete mål, tidsrammer og budgetter for deres naturindsats.
- at der etableres større sammenhængende og beskyttede naturområder. Reglerne vedrørende "Det Grønne Danmarkskort" skal strammes op, så kommunerne i praksis forpligtes til at prioritere planlægning for mere og sammenhængende natur. Kommunerne skal i højere grad sammentænke de kommunale planer med klimatilpasning og naturforbedringer.
- at der indføres en ny kategori - Naturzone - i Planloven, så der ikke, som nu, alene planlægges ud fra tre zoner (Landbrugszone, Byzone og Sommerområder) [75].

- at der i højere grad end i dag, ved tilladelse til byggeri eller andre aktiviteter i naturområder, kræves fuld kompensation fra projektudviklere/bygherre. Det kan opnås ved at stille krav om tilvejebringelse af erstatningsområder med større areal og med mindst samme eller bedre naturkvalitet og rekreativ værdi, end det som går tabt.
- at der etableres 200.000 hektar urørt skov. Halvdelen af statsskovene bør omlægges til urørt skov og private skovejere skal støttes til omlægning fra intensiv skovdrift til urørte skove. En meget stor del af vores truede ("rødlistede") arter er knyttet til skovene som levested. Arterne er i tilbagegang pga. den intensive skovdrift. I dag er der kun godt 9.100 ha. urørt skov i Danmark, hvilket svarer til blot 1,5 % af skovarealet! Mere urørt skov er dog på vej. Regeringen og dens støttepartier har som målsætning, at der på sigt skal findes erstatningsmidler til etablering af 75.000 ha urørt skov - det vil dog kun svare til 1/8 af skovarealet [75,76].
- at de nye danske nationalparker skal have langt større fokus på naturbeskyttelse og naturforbedringer. Der tales pt. meget om, at der skal etableres 2 mindre "natur-nationalparker" i Danmark - den ene ligger inde i en af nationalparkerne (Nationalpark Kongernes Nordsjælland). Den anden i et større og i forvejen naturbeskyttet område (Fussingø statsskovdistrikt). Veganerpartiet mener, opfindelsen af begrebet "natur-nationalparker" er en falliterklæring, som blot illustrerer at vores nationalparker og anden beskyttet natur ikke tager naturhensyn i nødvendigt omfang.
- at der udpeges flere og større beskyttede havområder. Væres bælt, Nordsøen, Skagerrak og Østersøen hører til vores største naturområder. Oprindeligt var der plads til en stor rigdom af marine arter. Desværre har alt for intensiv fiskeripraksis gjort, at bl.a. store fisk som hajer og rokker er blevet sjældne. Mindst 30% af vores havområde skal være urørt hav med streng beskyttelse mod trawlfiskeri, sandsugning mv. Resten af hele det danske søterritorium skal forvaltes mere bæredygtigt.
- at Vadehavet, som er et stort og unikt havområde af meget stor international betydning for store trækfugle, beskyttes fuldt ud iht. dets status på UNESCO's verdensarvsliste.
- at der skal udarbejdes en samlet national forvaltningsplan for de truede ("rødlistede") danske plante- svampe- og dyrearter. Danske forskere og eksperter har vurderet 13.000 vilde danske arter og fundet at 4 ud af 10 i varierende omfang er truet. I dag findes der næsten ingen målrettede forvaltningsplaner og aktiviteter for alle disse truede arter, som kan sikre deres fortsatte eksistens i Danmark.
- at den ubetænksomme brug af rottegift ophører. Danske forskere har konstateret, at mere end 90% af undersøgte danske rovfugle, ugler og mårarter indeholder kritiske mængder af rottegift gift i deres krop [77,78].
Rottekasser med gift findes overalt - ved skoler, børnehaver, forretninger, virksomheder, restauranter, boligkvarterer og landbrug. Der bruges flere hundrede tons rottegift årligt. Et stort antal mus går i kasserne og spiser giften. Rovdyr spiser musene og giften spredes derfor. Giften virker langsomt, giver indre blødninger og en pinefuld død. Der findes målrettede og langt mindre lidelsesfulde aflivningsmetoder for rotter (fx. mekaniske fælder), men anvendelsen af den billige gift er stadig meget udbredt.

- at der tages mere virkningsfulde midler i brug overfor landbrugets forurening af vores vådområder og indre farvande, som har såkaldt "ugunstig bevaringsstatus". Årtiers vandplaner og politiske forhandlinger med det danske landbrugs interesseorganisationer om at reducere forureningen med kvælstof og fosfor fra gylle og gødning har, med mindre undtagelser, ikke ændret situationen mærkbart. Omlægning og lukning af det konventionelle husdyrbrug, og den medfølgende dyrkning af halvdelen af det samlede danske landareal med foderafgrøder, vil kunne bringe os et gigantisk skridt i den rigtige retning.
- at der skal udtages lavbundslande i meget større omfang end hidtil. Lavbundslande er marker, som før var søer, moser eller lavvandede fjorde. Disse er blevet drænet, så der kan dyrkes foder til landbrugsdyr og andre afgrøder på arealerne. Områderne kaldes også ofte for "marginallande", fordi de landbrugsøkonomisk yder for lidt. Mose- og søjordenes store indhold af gamle planterester rådner og afgiver drivhusgasser, når markerne dyrkes. Lavbundslandene udgør ca. 4% af det nuværende landbrugsareal, men de står for en meget stor del af landbrugets og hele den nationale drivhusgasudledning. Både i forhold til drivhusgasudledninger og biodiversitet bør man reetablere den oprindelige natur på disse lande - ganske enkelt ved at stoppe dræn-pumperne.
- at der etableres en national jordfond med fast plads på finansloven. Fonden skal bidrage til at facilitere og finansiere jordfordeling i forbindelse med udtagning af lavbundsland og andre steder, hvor der kan genskabes store sammenhængende naturområder. Fonden skal arbejde for at frigøre de nødvendige arealer til et grønnere Danmark – dvs. til natur og biodiversitet, men også til vedvarende energiproduktion, klimatilpasning, til skov- og grundvandsbeskyttelse samt til udvikling i landdistrikterne. Alt dette skal skabes på tværs af sektorer og interessenter.

Grønnere byer

Veganerpartiet mener, det er på høje tid at gøre byerne meget grønnere. Grønne byer vil være gavnlige på utallige måder: Vi sparer energi, oplever mindre oversvømmelse, planter optager CO₂, og der vil ikke længere være behov for at flygte fra betonvarmen om sommeren [79]. Desuden er det sundt for os alle at være omgivet af grønne omgivelser [80].

- En national "Bynatur-handlingsplan" skal sikre bevarelse og tilbagevenden af naturen til byerne.
- Veganerpartiet vil etablere obligatoriske normer for Grønne Byer, der er ambitiøse og tager hensyn til insekter, vilde dyr, børn, unge og voksne i samarbejde med mange gode initiativer og forskning, der allerede findes.
- Vi går ind for naturinkludert byggeri: Ny byudvikling, isolering og renovering skal opfylde grønne kriterier såsom grønne tage (fx sedum), redemuligheder for dyr, træer og buske langs gaderne samt naturlegepladser tæt på beboelser.
- Vi vil tilskynde og tilbyde uddannelse til interesserede borgere til at vælge naturpleje og generelt mere natur i deres haver og på altaner mv. til glæde for bl.a. insekter.

- Ikke nødvendige giftstoffer forbydes til privat brug. Produkter, der ikke er absolut nødvendige - og som skader mennesker, dyr, insekter eller miljø, fx. pesticider, vil blive forbudt til privat brug og snarest udfaset fra havecentre, tømmerhandler mv.

Miljø, klima og energi

Stop udledning af drivhusgasser, fordel knappe naturressurser retfærdigt, begræns forbruget og indfør langt mere genbrug

Veganerpartiet går ikke på kompromis med en bæredygtig og medfølelse fremtid. Vi vil være drivkraften i en ny og ambitiøs miljø-, klima- og energipolitik. At bevare en levedygtig jord for både mennesker, dyr og planter bør ikke være tom snak – det er bogstavelig talt et spørgsmål om liv og død. Vores planet giver os ren luft, rent vand, sund jord samt alle andre nødvendige ressourcer – vores rovdrift på naturen har dog sat det hele på spil.

Hvis alle på planeten skulle bruge ressourcer som den gennemsnitlige dansker, ville Jorden ikke slå til. Ikke engang en hel jordklode mere ville kunne gøre det – der skulle hele 4 jordkloder til! [81].

De mange grundige rapporter fra de største forskningsinstitutioner i verden tegner et helt entydigt billede af, at vi ikke kan vente med den nødvendige omstilling [1].

Landbrugets husdyrproduktion og den tilhørende dyrkning af foderafgrøder er den aktivitet, som står for den største del af den nationale drivhusgasudledning (i form af især metan, lattergas og CO₂). Den officielle prognose er, at denne udledning kan forventes at stige – især pga. en forventet vækst i svineproduktionen [82].

Uafhængige eksperter har undersøgt om husdyrproduktionens meget store drivhusgasudledninger kan reduceres vha. kendte tekniske løsninger, som fx ændret fodersammensætning, gylleforsuring, opsamling af metan i staldene mv. Konklusionen er, at sådanne tekniske fix ikke vil resultere i reduktioner af en størrelsesorden, som blot tilnærmelsesvist vil kunne indfri de danske klimapolitikker og målsætninger [83].

En løsning, som allerede kan virke i dag, er en ændring af vores diæt og en kraftig nedbringelse af - eller helt stop - for produktionen af dyr. Vores individuelle udledning af CO₂ kan mere end halveres ved at skifte fra en køddiæt til en plantebaseret diæt [6,7,84]. Skete dette på globalt plan, ville udledning af klimagasser falde til et niveau, hvor klimaproblemet var løst [84].

Derfor er de to vigtigste omstillinger ændring af vores spisevaner og et stop af den konventionelle husdyrproduktion. Det vil kunne understøttes ved indførelse af en generel CO₂-afgift på alle produkter og ved en omlægning af landbrugsstøtten så den - modsat nu - målrettet gik til den nødvendige grønne omstilling af erhvervet.

Vi skal have mindre og lokale plantebaserede landbrug, og vi skal erkende, at klima, miljø, biodiversitet og dyrs og menneskers velfærd er én og samme sag.

Veganerpartiet står for en stærk klima-, energi- og miljøpolitik, fordi der er en verden at vinde. Det er politikernes fineste opgave at tage forskernes konklusioner alvorligt. Vi skal gøre alt hvad vi kan for at realisere de tiltag, de mener, er altafgørende for at komme på den anden side af krisen.

Veganerpartiet ønsker generelt at strukturere vores samfund på en måde, så det bliver nemt for den enkelte borger og virksomhed, at handle grønt og medfølelse i hverdagen.

Reducer det økologiske fodaftryk

De aktuelle miljøproblemer kalder på en omfattende indsats – her er det nødvendigt med både teknologiske løsninger og ændring af vores forbrugsmønster [85].

- Regeringen bør vedtage en Plan for Bæredygtigt Forbrug til støtte for overgangen til fremtidens forbrugsmønster. En kraftig reduktion af forbruget af kød og mejeriprodukter er langt den mest effektive måde at forbedre både klima, miljø og biodiversitet på og skal derfor gives topprioritet – ligesom forbruget af fossile energikilder og ikke-bæredygtig biomasse skal ophøre.
- Vi vil indarbejde de reelle omkostninger ved produkter og tjenester, så de afspejles i deres pris. Dette kan bl.a. gøres ved at indføre en generel CO₂-afgift.
- Det er unfair at borgere, der ønsker at undgå uetiske og miljøskadelige produktioner (som fx kød fra den konventionelle husdyrproduktion) bidrager til husdyrproduktionen via deres skattebetaling. Denne direkte og i nogle tilfælde indirekte pengestrøm (når vi over skatten betaler til EU-budgettet, som igen støtter den konventionelle husdyrproduktion) skal standses.
- Myndighederne skal i samarbejde med producenter og distributører udvikle principper og krav til uafhængig og klar information om miljø- og klimapåvirkningen fra produkter og tjenester.
- Alle politikområder skal gennemgås ift. klima, miljø og bæredygtighed gennem Ministeriet for Bæredygtighed, som vi ønsker oprettet (jvf. kapitel 3, Naturen).
- Christiansborg skal selvklart være det gode eksempel. Når der indkøbes for statens penge, skal det være standard at gå efter fairtrade og 100% bæredygtighed. Det gælder ikke mindst indkøb af mad, energi, møbler og beklædning.

Reducer udledning af drivhusgasser

På trods af alle fine ord og løfter er den danske CO₂-emission fra danske virksomheder ikke faldet, men steget [86]. Veganerpartiet ønsker, at Danmark og de danske virksomheder prioriterer de aftalte klimamål og iværksætter konkrete indsatser for at nå dem - også for at være et godt eksempel for andre lande.

- Regeringen skal investere tid og penge i at overholde forpligtelserne og indfri de nødvendige ambitioner for virkelig at medvirke effektivt til begrænsningen af den globale opvarmning så meget som overhovedet muligt.
- Klimaloven der fastlægger, at drivhusgasemissionerne skal reduceres med 70% i 2030 i forhold til udledningen i 1990, skal gennemføres uden vaklen. Veganerpartiet mener, at Danmark skal have frigjort sig fra fossile brændsler og anvendelse af ikke bæredygtig biomasse overalt i vores samfund samt være CO₂-neutral senest i 2040.
- I Europa skal Danmark arbejde for afskaffelse af det fejlslagne handelssystem med CO₂-kvoter (Emissions Trading System (ETS)) til fordel for bindende reduktionsforpligtelser år for år. Vi anser ETS som en ikke-bæredygtig løsning, og bør ikke fremadrettet regnes som bidrag til opfyldelse af de europæiske reduktionsmål [87].

Spar på energien – øg bæredygtigheden

Der skal genereres bæredygtig energi tæt på hjemmet – miljøet og naturen kræver det af os, og det vil samtidig gøre os mindre afhængige af olie-, naturgas og ikke-bæredygtig biomasse som træpiller og træflis fra andre lande.

Generering af grøn energi i samarbejde med dine naboer/medbeboere skal være nemmere, bl.a. vha. solcellepaneler på tagene. Du behøver ikke bruge alt, du genererer, men du kan skattefrit dele det med andre. At nedbringe energiforbruget er det første, bedste og billigste skridt mod en bæredygtig og holdbar energipolitik. Ved lokalt og i mindre skala at generere den nødvendige energi skaber vi grønne jobs.

- Energimarkedet bør undergå drastiske reformer – de skadelige virkninger af overliberalisering skal ruller tilbage.
- Energiselskaber skal forpligtes til at levere en årligt stigende procentdel af bæredygtig strøm.
- Vi vil arbejde for fastlæggelse af maksimale niveauer af drivhusgasudledning, for både nye og eksisterende kraftværker. Disse niveauer vil løbende blive reduceret.
- Større energiforbrugere skal ikke længere modtage tilskud/skattelettelser.
- Miljøomkostningerne ved elproduktion indarbejdes i prisen, så sort energi bliver dyrere, og ren grøn energi billigere.
- Bæredygtig og vedvarende energi skal prioriteres på elnettet med "smartgrids" [88].
- Danmark bør vedtage skærpede standarder for energiforbrug af apparater, køretøjer og datacentre og vil aktivt arbejde for vedtagelsen af et europæisk energimærke, der viser elforbruget og produktens fulde livscyklus fra produktion til genanvendelse[52].
- Statens investeringer i energiforskning skal fokuseres på energieffektivitet og bæredygtig energiproduktion.
- Vi vil stoppe frihandelsaftaler, der liberaliserer handelen med energiprodukter.
- På Danmarks og andre landes initiativ skal ekstremt forurenende fossile brændstoffer som tjæresandsolie og skifergas straks forbydes i Europa. Virksomheder som Total, Shell og BP m.fl. skal desuden forpligtes til løbende at dokumentere deres produkters klima- og miljøpåvirkning.
- Skifer- og kulgas skal forblive i jorden, udvinding vil være forbudt – og ingen tilladelser skal gives til eksplorativ boring.
- El og fjernvarme fra kulfyrede kraftværker skal snarest udfases på det danske elnet. Gerne før 2030.
- Vind- og solenergi skal realiseres på steder, hvor de generer mennesker, dyr, naturen og landskaberne mindst muligt.
- Der bør være mere fokus på de muligheder, ejere af huse og erhvervsejendomme mv. har for at spare på deres energiforbrug og på etablering af mindre, lokale vindmøller eller andre lokalt tilpassede løsninger.
- Gødningsanlæg er ikke bæredygtige energikilder. De nødvendiggør indespærring af dyr, for at opsamle gødningen, hvilket medfører sundheds- og sikkerhedsrisici både for de lokale landarbejdere og naboer. Eksisterende anlæg udfases og nye vil ikke længere blive bygget. Subsidier på gødningsfermentorer afvikles.
- Biobrændsler skal underkastes strenge bæredygtighedskriterier.
- Import af træ (herunder træflis og træpiller) og palmeolie til energiproduktion stoppes så hurtigt som muligt.

Bæredygtigt byggeri

Vi kan generere mere energi i bygninger, end vi bruger selv [89,90]. Således kan vi både gavne miljøet og sænke vores energiregninger.

- Alle nye bygninger skal mindst være energineutrale, altså generere mindst lige så meget energi, som de bruger. Eksisterende bygninger og boliger vil blive gjort energineutrale snarest muligt.
- Energirenoveringer opmuntres vha. lav moms på bæredygtige materialer og energioptimering.
- Lokale boligområder skal have tilladelse til skattefrit at handle lokalt genereret energi indbyrdes. Det giver hele kvarterer mulighed for at generere og dele energi.
- Boligselskaber skal hvert år efterisolere et nærmere angivet antal af deres boligafdelinger.
- Ejendomsskatter skal differentieres i forhold til energiforbrug og energimærkning.
- Et obligatorisk energimærke vil blive indført for alle erhvervslokaler og butikker. Regeringsbygninger skal kunne leve op til energimærke A – eller snarest opgraderes til dette.
- Solpaneler på bl.a. bygninger, langs motorveje og i lufthavne bliver normen.
- Kommuner skal kunne bestemme over jorden i deres egen kommune – så længe naturen bevares eller fremmes, og nye forurenende virksomheder undgås.

Effektiv men balanceret udnyttelse af naturens resurser

Naturens resurser er begrænsede, og udvinding af disse medfører i mange tilfælde forurening, krænkelse af menneskerettighederne samt lidelse for dyr. Selv om mange danskere sorterer deres affald i hjemmet eller på genbrugsstationer, er Danmark et af de lande i den rige del af verden med mindst genbrug. Samlet set i EU genanvendes mindre end en tredjedel af plastikaffaldet [91]. En anden udfordring er mikroplastik, der nu findes næsten overalt på kloden - inklusiv i fisk og skildpadder i verdenshavene [92].

Veganerpartiet ønsker at investere ambitiøst i cirkulær økonomi (mere om cirkulær økonomi i kapitel 6). Vi skal generelt lære at være langt mere samvittighedsfulde i vores brug af naturens resurser, genanvende dem og udvinde dem fra eksisterende produkter. Dette er synspunkter, vi også vil forfølge på EU-niveau.

- Store virksomheder skal redegøre for og rapportere om deres omgang med naturens resurser og gøre deres emissioner gennemsigtige.
- Nye produkter skal designes med stigende krav til bæredygtighed, så disse har lange livscyklusser, er reparerbare og lavet af genbrugelige materialer. Dette kan fx omfatte implementering af pantsystem for elektronik, cigaretskodder mm.
- Veganerpartiet ønsker at tilskynde til deleøkonomi vedr. apparater, maskiner og køretøjer. Det skal være en regel frem for undtagelsen, at man er flere om at eje og deles om ting, fx boremaskiner, plæneklippere og biler, så der spares resurser.
- Plastik, inkl. mikroplast, i danske have og søer skal takles vha. en seriøs handlingsplan – ligesom Danmark skal samarbejde tæt med andre lande, EU og andre regioner på dette område.
- Der skal straks indføres et forbud mod tilsætning af mikroplast i kosmetik og husholdningsartikler, men også i produktioner af fx biler.

- Nye skærpede målsætninger skal indføres for reduktion af affald – ligesom der bør indføres regler og standarder som standser/begrænser udslip af syntetiske fibre fra blandt andet tøjproduktion og vaskemaskiner.
- Vores pantsystem skal udvides til at omfatte plastkopper og andre ting, der giver mening i et pantsystem.
- Veganerpartiet vil stoppe dumping og forbrænding af affald. Alle nye produkter skal i vid udstrækning bestå af genanvendte og genanvendelige materialer.
- For produktion af emballage ønsker vi nye standarder for, hvor mange og hvilke materialer der må kombineres, så emballagen hos forbrugeren ikke skal skilles ad for at sorteres i rette affaldsfraktioner.
- Vi vil arbejde for at mindske forbruget af emballage generelt, så fx frugt, grønt, nødder, bønner og andre tørvarer ikke sælges i mere emballage end nødvendigt, ja, i nogle tilfælde slet ikke er pakket ind men sælges i løs vægt.
- Stop for uønsket trykt kommunikation. Reglen bør være, at du ikke modtager foldere eller papirer og reklamer, medmindre du selv aktivt anmoder om dem - fx ved hjælp af et klistermærke på din postkasse.

Ren luft og rent vand

- Kvalitetsstandarder for luft, jord og vand skal fastsættes på grundlag af forsigtighedsprincipper og skærpes snarest, særligt i de større og tætte byer.
- Fuldt stop af forbrug af pesticider, som kan risikere at forurene grundvandet og forstyrre naturens mikroorganismer.
- Standarder for luftkvalitet i offentlige bygninger – særligt i skoler og daginstitutioner – overvåges og håndhæves.
- Spildevand fra hospitaler og plejehjem skal renses separat, inden det løber ud i naturen eller i de store rensningsanlæg [93].
- Hormonforstyrrende stoffer i bl.a. emballage, rengørings- og vaskemidler og legetøj skal forbydes [94].

Smartere trafik og transport

Veganerpartiet vil give mere plads til fodgængere, cyklister og til bæredygtig, effektiv og behagelig offentlig transport.

- Pendlertrafikken i bil skal reduceres. Fleksible arbejdstider og hjemmearbejdspladser skal opmuntres og fremmes. Vi vil skattemæssigt stimulere øget brug af cyklen som transportmiddel. Samtidig ønsker vi en reduktion af pendlerfradraget for bilister, dog med hensyntagen til beboere i yderområderne. Samkørselsordninger skal styrkes og støttes af staten i opstartsfasen. Der skal desuden indføres skattefradrag på køb af elcykler.
- Der bør sættes et årstal på - og det skal være snart - for hvornår, der ikke længere må købes og sælges nye biler med forbrændingsmotor og hybridbiler til brug i Danmark.

- Mere asfalt løser ikke de grundlæggende trafikproblemer, men giver i stedet stigende bilanvendelse og derfor yderligere drivhusgasemissioner og partikler. Derfor må der kun bygges nye veje ved nye boligområder, ligesom eksisterende veje kun udvides for at løse forurenende overbelastningsproblemer eller hvor det er nødvendigt for at forbedre trafiksikkerheden.
- Der oprettes en investeringsfond til udvikling af grøn transport af mennesker og varer i stor skala. Innovation og evt. udrulning af nye jernbaner og andre forbedringer af offentlig transport vil delvis finansieres via en kilometerafgift for biler.
- Mennesker i tyndt befolkede områder, der ikke har passende offentlig eller deletransport til arbejde, skal undtages fra kilometerafgiften. For at mindske afhængigheden af motorkøretøjer vil sådanne områder dog efterhånden se udvikling af en væsentlig bedre offentlig transport.
- Vi skal se mange flere deleordninger for biler og andre forbrugsgoder, man passende kan deles om, så vi mindsker resurseforbruget [85].
- Vi vil investere i sikre cykelstier og cykelveje. Eksisterende cykelstier skal bevares, og når de løbende skal lappes og vedligeholdes, vil det ske med langt større grundighed og omhu end i dag. Alle relevante trafiklys indrettes, så cykler og offentlig transport får grønt lys først.
- Det skal være let at komme til offentlige servicebygninger med offentlig transport, også for personer med fysisk handicap.
- Vi ønsker billigere offentlig transport og efterhånden gerne helt gratis. Den skal være pålidelig, til at betale for alle og tilgængelig, også i landdistrikter.
- Efter behov vil togstationer gøres lettere tilgængelige for cyklister, ældre samt mennesker med handicap. Bedre cykelparkering skal prioriteres ved togstationer og i byer generelt.
- Togrejser skal være behagelige og tilpasset behovene ikke mindst hos studerende og forretningsrejsende. Danmark skal forpligte sig på pålidelig, lav-emission og hurtig offentlig transport i Europa med direkte forbindelse mellem større byer. Dette vil bidrage til at reducere den europæiske flytrafik.
- Danmark skal ikke investere i udvidelsen af lufthavne.
- Favorable skattefordele for flyselskaberne, såsom moms- og afgiftsfritagelser, afskaffes. De reelle flyveomkostninger opkræves til prisen efter princippet: Forureneren betaler.
- Kommuner, der implementerer miljøzoner, bør kunne regne med aktiv statslig støtte.

Plads til naturen og åbne områder

Den plads og de frie landarealer, vi har tilbage, skal værdsættes. Betydningen af et grønt, rent livsmiljø for mennesker og dyr skal som en rød tråd gennemsyre i al fysisk planlægning.

- Stat og kommuner skal forvalte jorden bedst muligt til fordel for natur-, menneske- og dyreliv og herunder beskytte vores drikkevand i alle henseender.
- Der skal vedtages en lov om miljøplanlægning, hvor folkesundhed, miljø, dyrevelfærd, biodiversitet og naturlandskaber prioriteres.
- Når kvaliteten af et levende miljø risikerer at påvirkes negativt, skal tilladelse til nye byggeplaner nægtes. I nogle tilfælde kan undtagelser gøres, hvor der kompenseres med mere og bedre erstatningsnatur.
- Veganerpartiet er for kystsikring, men den skal i videst muligt omfang udføres som biologisk kystsikring som sandfang og ved retablering af naturlig flora samtidig med, at arbejdet udføres

bæredygtigt, æstetisk og uden brug af sandsugning til sandfodring, der kan være til skade for fisk og havmiljø.

- Inspektioner af fabrikker og virksomheder, der udgør en risiko for folkesundhed og miljø, vil blive intensiveret – uden forudgående varsel om sådanne inspektioner. Overtrædelser vil blive sanktioneret straks.
- I industri kvarterer ses ofte tomme bygninger. Disse vil blive ombygget og renoveret til nye kontor- og produktionshaller, mens opførelse af nye industri kvarterer bremses. Genanvendelse af forladte kontorbygninger til fx boligejendomme skal gøres lettere. Ledige kontorer og butikker skal ikke nøjes med reduceret ejendomsskat.
- Ubebyggede og udyrkede arealer skal, hvor det er muligt, aktivt stilles til rådighed til bylandbrug, naturudvikling og naturlige legepladser. Uudnyttede steder omdannes hvor relevant til frodige insektelevesteder fx for bier og sommerfugle. Om ønsket kan skoler deltage i driften ifm. naturfagsundervisningen, ligesom der i mange tilfælde nok kan involveres frivillige lokale kræfter.

Internationalt

Retfærdig fordeling af jordens resurser

- Der skal indføres en klimatold i EU. Klima-told er designet til at klare to vigtige udfordringer: Beskytte EU-industrien fra konkurrenceforvridning og fremme udbredelsen af effektive CO2-afgifter [95].
- Der skal stilles strenge krav til bæredygtighed i forbindelse med minedrift og udvinding af naturens resurser. Det samme gælder import af råvarerne – samt af hel- og halvfabrikata baseret på disse.
- Alle relevante virksomheder, ikke mindst de multinationale, skal forpligtes til åbenhed vedr. oprindelsen af de materialer, de bruger, og omstændighederne i hele produktionskæden skal dokumenteres. I virksomhedernes årsrapporter skal som et fast element indgå beskrivelse af firma-aktiviteternes påvirkning af mennesker, dyr, miljø, biodiversitet og klima.
- Danmark skal stoppe med at eksportere affald og giftstoffer til udviklingslande og i stedet arbejde på EU-plan for den bedste og mest skånsomme håndtering og genbrug af disse.
- Statslige eksportkreditter skal underkastes en meget strengere vurdering mht. følgerne for mennesker, dyr, miljø, biodiversitet og klima [96].

International miljøpolitik

- Veganerpartiet ønsker at indføre konkrete og kvantificerbare delmål i fremtidige miljø-, klima- og biodiversitetsaftaler, som ikke mindst de europæiske lande skal holdes ansvarlige for. Internationale traktater og aftaler om miljø, klima, biodiversitet, menneskerettigheder og socialt ansvarlig virksomhed skal så vidt muligt gøres til mere bindende og forpligtende regulering.
- Danmark skal arbejde for oprettelsen af en international natur- og miljødomstol, der kan træffe afgørelser i grænseoverskridende natur- og miljøkonflikter. Domstolen skal kunne idømme påbud, sanktioner og straf ved overtrædelser.

- Den internationale natur- og miljødomstol skal have mulighed for at sikre en stærkere håndhævelse af internationalt indgåede aftaler og forpligtelser, som fx Paris-aftalen på klimaområdet, og Biodiversitetskonventionen med dens tilhørende protokoller om biosafety (Cartagena-protokollen) og undgåelse af bio-pirateri (Nagoya-protokollen) [97,98] .
- Vi vil støtte op om sikring af en korrekt behandling af klager over miljøforbrydelser og tilbyde skadelidte støtte i retsprocesser.
- Ulandsbistanden skal være mindst 1% af BNI. Førsteprioritet og dermed hovedparten af bistanden skal målrettes hjælp til fattige befolkningsgrupper, til udvikling af bæredygtigt landbrug og selvforsyning, så de er bedre sikret i egen region.
- Miljø-, dyre- og menneskerettighedsaktivister skal kunne søge støtte og beskyttelse fra de danske ambassader, hvor det er nødvendigt – herunder også relevant retshjælp.

Sundhed

Bedre at forebygge

Plantebaseret kost og vegansk livsstil er sundere både for jorden, for dyr og for mennesker [103–107].

Veganerpartiet ønsker, at alle levende væsener har optimale levevilkår.

En sundere levevis med bedre kost, fysisk aktivitet, ingen rygning og begrænset alkoholindtag spiller en vigtig rolle i forebyggelse af sygdom og helbredsudfordringer.

Forebyggende sundhedsydelse sænker sundhedsomkostninger. Forebyggelse af livsstilssygdomme, både hos den praktiserende læge, i kommunerne og i hospitalernes daglige praksis skal prioriteres højt [99–102].

For Veganerpartiet er det på tide, vi indser vigtigheden af at lukke fabrikslandbruget, stoppe rovdriften på naturen og nedtrappe det høje indtag af animalske fødevarer. Vira som fx SARS, Coronavirus, svine- og fugleinfluenza samt bakterier som MRSA, kommer af den måde, vi mennesker holder dyr på og driver rovdrift på naturen [19–25].

Der er ikke evidens for, at indtag af animalske fødevarer øger livslængde eller sundhed hos mennesker, tværtimod. Indtag af animalske produkter er associeret med øget forekomst af diabetes, visse former for cancer, højt blodtryk og hjerte-kar-sygdomme. Ifølge Fødevarestyrelsen kan "Danmark hvert år undgå mere end 1.000 dødsfald og opnå en sundhedsøkonomisk gevinst på ca. 11-12 mia. kr., hvis forbrugerne i højere grad spiser efter de officielle kostråd". Det viser en ny rapport, som Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi har udarbejdet for Miljø- og Fødevareministeriet." [99–102].

Vi skal have mere fokus på forskning i årsager til sygdomme og lidelser hos mennesker frem for forskning i symptombehandling.

Danmark skal have et af verdens bedste og tryggeste hospitalsvæsener, hvor al sundhedsfagligt personale har tid til at udføre deres opgaver uden stress.

En folkesundhedslov kan sætte rammen for en ambitiøs forebyggelsespolitik, der vil indvirke positivt på både mennesker, dyr, klima, miljø – og økonomi!

Forebyggelse er grundlaget

Når staten fokuserer på forebyggelse og gør sit for at skabe et sundt livsmiljø i alle aspekter af samfundet, kan vi højne befolkningens velvære og samtidig spare milliarder i sundhedsomkostninger. Penge der eksempelvis kan bruges på børn, unge og ældrepleje.

Herudover skal vi fremme grønne byer, cyklisme og have mere natur, der kan mindske luftforurening og generelt øge befolkningens trivsel og sundhed [109]. Natur er en hjælp til både forebyggelse af bl.a. stress, depression, høj BMI, indlæringsvanskeligheder mm. [80].

For at fremme sundhed, skal det være let og tilgængeligt at leve sundt.

Derfor mener Veganerpartiet:

- at hospitalerne skal gå forrest. Som udgangspunkt skal der kun serveres den mest helbredsfræmmende kost, der kan forebygge livsstilssygdomme: Frugt, grøntsager, bælgfrugter (linser og bønner), nødder, fuldkorn (fx hirse, havre, hvede, brune ris, uforarbejdet majs) [104].
- at der i alle offentlige kantiner, hospitaler, plejecentre, madordninger og institutioner skal være mulighed for et sundt plantebaseret alternativ ved alle måltider. Sund som foreskrevet af WHO – i højere grad end baseret på tradition og kultur [104].
- at der er behov for en generel indsats for fortsat at højne andelen af økologiske fødevarer i det offentlige. Første skridt skal være overgang til fuld økologi for de 10 mest pesticid-forurenedede fødevarer: Æbler, hvedemel, tomat, pære, rødvin, vindruer, salat, kartoffel, jordbær, agurk [110].
- at skolecafeterier og -boder skal fremme sund kost som defineret af WHO [104]. Der skal indføres rådgivning i sund mad for børn og unge, og automater med slik eller energidrikke skal fjernes – der skal kun være produkter, der hjælper unge til at indarbejde helbredsfræmmende kostvaner.
- at virksomheder og foreninger med åbenlys interesse i at sælge et bestemt produkt, ikke har adgang til at fremme deres varer i folkeskolen. Undervisningsmateriale skal skabes af uafhængige aktører, ligesom varer der sælges via folkeskolen vælges af uafhængige aktører.
- at børn og unge har brug for plads til at lege og interagere i deres egne omgivelser. Fokus på tilgængelighed af faciliteter i beboelses- og fritidsområder såsom fodboldbaner, klatrevægge, legepladser og ungdomsklubber.

Staten har en nøglerolle i at fremme befolkningens sundhed. Derfor mener vi:

- at staten skal opfordre til og føre kampagner for sund livsstil [111]. Staten skal aktivt forfølge et gunstigt livsmiljø som mere natur, sammenhold mellem mennesker og muligheder for fysisk udfoldelse.
- at industriel fremstilling af fødevarer med højt indhold af salt, sukker og/eller fedt samt kød fra firbenede dyr og hårdt forarbejdede animalske fødevarer (det hele herefter benævnt usunde fødevarer) skal underlægges nye sundhedsstandarder bl.a. vedr. indholdet af salt, raffineret sukker og mættet fedt.
- at markedsføring for usunde fødevarer rettet mod børn under 12 år skal forbydes: Ingen reklame for slik og fastfood til denne målgruppe.
- at reklamer for alkohol skal forbydes – ligesom det allerede er det for tobak.
- at der skal indføres en højere momsats for usunde fødevarer. Grøntsager, bælgfrugter, fuldkornsprodukter, nødder/kerner/frø, bær og frugt skal fritages for moms. Det sunde valg skal være nemt og overskueligt.

I sundhedsvæsenet er det vigtigt:

- at øge det sundhedsfaglige personales viden om ernæring og plantebaseret kost.
- at tilbyde årlige forebyggende sundhedskonsultationer for alle over 16 år, der ønsker dette. Således øges muligheden for bl.a. at opdage vitamin- og mineralmangel, før mangelsymptomer opstår, samt forstadier til hjerte-kar-sygdomme, cancer, diabetes og andre alvorlige sygdomme. Sundhedskonsultationer kan ske hos praktiserende læge, klinisk diætist eller på dertil indrettede sundhedscentre.

- at øge indsatsen over for zoonoser og MRSA samt truslen om antibiotikaresistens.
- at øge forskning i forebyggelse af sygdom, herunder i sygdomsårsager som fx livsstil og kostvaner, samt i styrkelse af immunstatus (immunforsvar).
- at vaccineproduktion skal tilbage på danske hænder, så vi selv kan producere de nødvendige vacciner. (I 2016 blev Statens Serum Instituts vaccineproduktion solgt til AJ Vaccines A/S for 15 mio. kr. – i øvrigt i en proces, der if. Rigsrevisionen kostede staten mellem 1,3 og 1,8 mia. kr.[112])

Forebyggelse gennem forskning

- Danmark skal i højere grad anerkende udenlandsk forskning i ernæring og forebyggelse af sygdom og tage dette i betragtning ved udvikling af sundhedssektoren i Danmark [103,113].
- Befolkningen skal gives ærlig og fordomsfri information om sund levevis og livsstil. De officielle kostråd skal basere sig på videnskab – ikke på forældet kultur og tradition – og udmønte sig i nye tidssvarende kostråd baseret på videnskab for optimal ernæring.

Nyfødte fortjener den bedste start på livet

- WHO anbefaler alle mødre at amme i op til 2 år. Det ønsker vi indført som et officielt råd i Danmark, og vi vil iværksætte en kampagne for generelt at fremme langtidsamning. Flere kvinder oplever imidlertid problemer med amning og vælger derfor tidligt brug af modermælkerstatning. Vi ønsker, at disse mødre får den nødvendige hjælp. Der skal være mulighed for vederlagsfri tæt kontakt med jordmoderen fra fødestedet i en uge efter fødsel samt mulighed for hjemmebesøg for at understøtte amningen. Efter første uge skal det være muligt med ekstra besøg af sundhedsplejerske ifm. amning. Hjælp og støtte fra ammeeksperter skal således tilhøre den grundlæggende sygesikring med barnet som plejemodtager.
- Retten til amning og til at pumpe brystmælk i flaske (til brug fx om aftenen eller dagen efter) i arbejdstiden skal gælde i op til 2 år, så det som anbefalet af WHO er nemmere at give børn brystmælk i denne periode [114,115].

Sundhedspleje for alle

Omkostninger til sundhedsvæsenet kan sænkes ved at takle bureaukrati og absurd høje lønninger i toppen. Fagfolk skal kunne være stolte af deres job og glade, når de tager på arbejde. Hænderne skal være hos brugerne og patienterne, og sundhedsvæsenet skal i lige grad være tilgængeligt for alle. Der må ikke være væsentlige forskelle mellem kommuner mht. tilgængelighed og kvalitet af børne-, ungdoms- og ældrepleje. Hvis kommunerne ikke kan tilbyde den krævede pleje pga. budgetnedskæringer, så mener vi, at disse nedskæringer skal annulleres. Sundhedsvæsenet bør ikke være indblandet i eller afhængig af markedskræfter.

- Lægemiddelpriser skal være rimelige, og åbenhed omkring udviklingsomkostninger og produktion er vigtige forudsætninger for tilliden til industrien. Vi mener også, at man som i andre lande kan undersøge muligheden for tilskud til alternative medicinske behandlinger, som der dog skal stilles lige så høje krav til mht. sikkerhed og kvalitet som til de traditionelle.

- Vi skal undersøge mulighederne for billigere eller gratis tandpleje for alle borgere – evt. til udvalgte behandlinger eller udvalgte befolkningsgrupper.
- Ved visse livsstilssygdomme skal der kunne udskrives recept på den beviseligt mest sunde og helbredende kost (hele, plantebaserede fødevarer) [113].
- Ingen mennesker bør kunne opholde sig i Danmark uden adgang til basal lægehjælp og mad. En stor del af de hjemløse og udsatte migranter i Danmark kommer fra andre EU-lande som fx Rumænien og opholder sig dermed lovligt i landet. Fælles for dem og de migranter, der måtte opholde sig i Danmark uden opholdstilladelse, er, at de som alle andre mennesker bør have adgang til basal lægehjælp, noget at spise samt en generel værdig tilværelse. Dette er ikke en løsning på det langt større problem, at mennesker kommer til Danmark for at samle flasker og leve på gaden, fordi det er et endnu værre alternativ at blive i deres hjemlande. Dette problem forsvinder ikke, selvom vi nægter at hjælpe disse mennesker, da vilkårene for bl.a. at kunne forsørge deres familier i deres hjemlande er så ringe, at de foretrækker at sove på gaden i Danmark.

Beskyttelse af lokale beboere mod farlige industrier

Den kemiske industri har gennem tiden givet samfundet mange goder men kan samtidig udgøre en enorm risiko for mennesker, dyr, natur og miljø.

- Opbevaring, forarbejdning og emissioner fra den kemiske industri bør underkastes skærpede inspektioner af staten, betalt af virksomhederne selv.
- Der skal afsættes mindst 700 mio. kr. over fire år til at rydde op på gamle giftgrunde og lossepladser, så vi undgår eller minimerer forgiftning af undergrund og drikkevand.

Borgere bosiddende i nærheden af husdyrindustri og gødningsanlæg skal beskyttes mod sundhedsfare [116].

Økonomi

Det bæredygtige samfund

De folkevalgtes fornemmeste opgave er, efter vores mening, at skabe rammerne for det bæredygtige samfund og borgernes trivsel i samarbejde med virksomheder, borgere og andre interessenter. I det bæredygtige samfund er rammerne også sat for, at vi alle har adgang til mad, vand, bolig, energi, netværk, uddannelse, indkomst og sundhedssystem. Dette kapitel er Veganerpartiets ideer til, hvordan vi sammen skaber det bæredygtige samfund på seriøs vis i Danmark.

Danmarks samfundsøkonomi handler om, hvordan vores aktiver og den nuværende tilgængelige teknologi, samt varer/energi købt i udlandet benyttes i overensstemmelse med befolkningens trivsel og vores globale ansvar.

Økonomi er, hvad vi sammen gør det til. De folkevalgte skal og bør sammen med finanssektor, erhvervsliv og borgere medvirke til at skabe en økonomi, hvor vi frem for økonomisk ulighed, forurening, klima- og naturkriser, skaber lighed, retfærdighed og trygge rammer for fremtiden.

Hvis vores fokus på økonomi er, at BNP (bruttonationalproduktet) absolut skal vækste uanset omkostninger for mennesker og natur, så er vores fokus ikke rettet mod, at vi alle skal trives og have det godt. Vi skal være langt mere bevidste om de spor, som væksten trækker med sig, så vi får en reel ansvarlig økonomi inden for bæredygtige rammer.

Realiseringen af den "grønne omstilling" er ikke et spørgsmål om penge, men derimod om produktionsmuligheder og hvordan disse muligheder administreres. Den grønne omstilling skal skabes i et tæt samarbejde med staten, erhvervslivet, og borgere, som ønsker at gøre en forskel, fx i deres lokalområde.

- Veganerpartiet ønsker at etablere et økonomisk fokus, der tager hensyn til jordens økosystemer og hele befolkningens livsvilkår ift. fx sundhed, uddannelse, bolig og fødevarerikkerhed [116,117].
- Vores fokus bør i alle politiske sammenhænge være rettet mod løsninger, som er i overensstemmelse med FN's verdensmål [118,119].
- Vi skal seriøst i gang med at udvikle langt mere og mere effektiv cirkulær og biobaseret økonomi, der begrænser vores resurseforbrug og forurening. Vi skal: *reduce, reuse, recycle and rethink* – vi skal reducere vores forbrug, genbruge hvad vi kan og flere gange, omdanne og genanvende brugte materialer.
- Ifølge den internationalt anerkendte tænketank Ellen MacArthur Foundation kan Danmark øge sit BNP med 45 mia. i 2035, hvis vi bliver first movers på cirkulær økonomi og eksportør af tilhørende metoder og teknologi [120].
- Der skal være tæt samarbejde mellem stat, erhvervsliv og borgere, da forandringerne skal komme alle vegne fra. Vi er nødt til at være helhedsorienterede og samarbejde på tværs af alle sektorer.
- Mens dansk landbrug, og især husdyrproduktionen med dens tilhørende foderafgrødedyrkning, er Danmarks største - og stadig voksende - problem i forhold til naturen, miljøet og klimaet er erhvervets betydning for samfundsøkonomien faldet gennem de senere

årtier. Antallet af gårde, beskæftigede og erhvervets betydning for den danske valutaindtjening er faldet, mens gælden er vokset og generationsskiftet gået i stå. Samtidig er det i stigende grad interessentselskaber og aktieselskaber, som overtager produktionen på større og større bedrifter. Dette vil Veganerpartiet lave om på og handle mere i retning af andelstanken.

Den offentlige sektors rolle

Danmark er, sammenlignet med de fleste andre lande, et godt velfærdssamfund. Generelt gør de danske politikere og myndigheder et stort arbejde for at sikre borgernes sikkerhed og retfærdighed. Modsat mange andre lande har vi gennem de senere årtier ikke oplevet de helt store kollaps eller alvorligt destabiliserende begivenheder. Det skaber grundlag for, at vi kan have høje ambitioner og i endnu højere grad at fokusere på bæredygtighed, sundhed, trivsel og retfærdighed. Kun takket være tidligere generationers store arbejdsindsats og fremskridtstro har vi i dag denne mulighed. Veganerpartiet mener, at vi skal give endnu bedre muligheder videre til næste generation. Der skal være en trivsel og tryghed i samfundet, der kan inspirere borgerne til både at bidrage til og få glæde af samfundets mange muligheder.

Verden ændrer sig konstant, og derfor skal staten være åben og tilpasningsdygtig ift. nye muligheder. Vi skal naturligvis også tage ved lære af fortiden og fortsætte det, der virker bedst for de fleste – og de sårbare – og altså samtidig turde afprøve nye muligheder, udvikle nye metoder og nye økonomiske modeller, der passer bedre til verdens udvikling og borgernes behov.

Ny målestok for velstand

BNP er for nuværende den mest brugte indikator til at måle, hvordan nationens økonomi klarer sig. Men BNP-vækst betyder ikke nødvendigvis, at samfundet blomstrer, at naturen og borgere trives mv. Frivilligt arbejde og uformel pleje (som når en voksen passer sin syge mor) er fx ikke inkluderet i BNP som positive bidrag til vores velstand. Og det på trods af, at sådanne handlinger i mange sammenhænge er helt udslagsgivende for borgernes trivsel.

For at målrette og skabe rammer for politik med fokus på borgerne, skal regeringen derfor i stigende grad måle på et udvidet, grønt BNP. Det vil give et klarere indblik i de positive og negative virkninger på samfundet, som diverse regeringsforanstaltninger og økonomiske incitamenter reelt medfører. Og det vil give os bedre mulighed for at fastlægge den passende kurs og for at opnå en bæredygtig og inkluderende økonomi til gavn for både borgere og natur.

På landbrugsområdet vil det betyde at økonomiske opgørelser vil skulle indregne erhvervets natur, miljø- og klimaeffekter (at "eksternaliteter internaliseres") og erhvervet skal fremover i højere grad underlægges "forurenere betaler princippet", ligesom for de andre erhverv (læs kap. 1 og kap. 4).

Et underskud i naturressurser skal ses som lige så vigtig, om ikke vigtigere end et finansielt underskud. Ifølge den populære "Earth Overshoot Day" opbruger Danmark, hvad der svarer til et årligt bæredygtigt forbrug, allerede i marts måned [121]. Om datoen så er helt præcis eller ej, er der bred konsensus om det faktum, at vi i alt for højt tempo udtømmer naturen. Det giver et resurseunderskud, der lades ude af betragtning, når vi isoleret ser på nationens velstand. Veganerpartiet anser fx truslen fra forurenede grundvand, luftforurening i bykvarterer og nationale økologiske kollaps som vigtigere for regeringens planlægning end truslen fra økonomiske nedture.

- Vi vil fremme en årlig resultatopgørelse, der præsenterer de reelle virkninger af politik på mennesker, dyr, natur, klima og miljø. Vi skal måle på menneskers og dyrs trivsel, et rent miljø, biodiversitet, innovativ styrke, følelsen af fællesskab, social lighed, tilgængelighed af sundhedsydelser og services.

Lokal produktion og økonomi

Danmark har i stigende grad fået en serviceøkonomi, og produktionen af vores fysiske varer sker ofte langt fra Danmark. Vi vil styrke den nationale produktion og vedligeholdelse, så vi kan være langt fremme i bæredygtig produktion og resurseoptimering i virksomhedernes værdikæder. Den danske iværksætterånd er stærk, og vores befolkning er uddannede og kreative – lad os udnytte det og udbygge denne nye og stærkt positive udvikling.

Den offentlige sektor indkøber hvert år produkter og tjenesteydelser for cirka 300 mia. kr. [122]. Dette store indkøb skal bruges til at styrke bæredygtig produktion med krav til miljø- og klimapåvirkning og er således et kraftfuldt instrument til at fremme bæredygtighed, innovation og styrkelse af små agile og lokale virksomheder.

- Lokal produktion skal langt hen ad vejen favoriseres, og reparationer samt genanvendelse skal sættes i system og styrkes.
- Udbudsprocedurer skal ændres for at sikre, at alle offentlige indkøb så vidt muligt er gavnlige for dyrevelfærd, social ansvarlighed og beskyttelse af miljø, klima og biodiversitet.

Landbrug og industri

Landbrugssektoren skal ikke som i dag have fokus på monokulturel afgrødedyrkning og masseproduktion af husdyr og skal opgive sin aggressive eksportstrategi. I stedet skal Danmark fokusere på bæredygtig produktion til hjemmemarkedet, og eksport vil ske til berigelse snarere end belastning af lokale økonomier, samfund og økologi i andre lande.

I dag udgør landbruget under 2% af BNP [123]. Der er i dag kun få mennesker, og i stigende grad østeuropæiske lønarbejdere, beskæftiget i den primære produktion. Uden subsidiering ville landbrugsproduktionen bryde sammen. Selv nu med den massive stats- og EU-støtte er der flere år med negative driftsresultater. Det gælder også indenfor den produktionsgren, som der ellers satses massivt på, nemlig svineproduktionen [124].

Det danske landbrugs udviklingsretning hen mod endnu mere intensiveret masseproduktion og eksport af husdyr, er således ikke kun en natur-, miljø, og klimamæssig blindgyde, men også en dårlig forretning. En forretning, som kun kan forventes at blive ringere i fremtiden, hvor andre lande allerede nu og meget snart flere (bl.a. Kina) kan masseproducere husdyr på samme måde som i Danmark.

Veganerpartiet vil arbejde målrettet for at omlægge denne fejlkurs. Vi vil arbejde for, at de nationale og EU-støtteordningerne i langt højere grad kommer til at understøtte den nødvendige grønne omlægning hen mod en bæredygtig landbrugsproduktion. Veganerpartiet ønsker mindre landbrug (gerne andelsbaserede), som får bedre vilkår og kan producere plantebaseret kost til flere mennesker, end hvad landbruget kan brødføde i dag.

Det vil indebære, at den nuværende EU-landbrugsstøtte, hvis størrelse i dag primært er automatisk og baseret på bedrifternes areal, så store landbrug får mere end små, skal ændres. Støtten skal i

stedet målrettes fremme af mindre landbrug med fokus på økologi, regenererende landbrug, permakultur, biodynamisk, skovhaver, conservation agriculture og bæredygtighed generelt. Disse landbrugsformer er langt mindre natur-, miljø- og klimabelastende, og kan producere sundere fødevarer og beskæftige flere mennesker [125].

Veganerpartiet mener desuden, at den danske industri skal blive kendt for bæredygtig fremstilling af bæredygtige produkter. Plastik, fossile brændstoffer, rovfiskeri mv. er eksempler på industrier, der skader omgivelserne, miljøet, biodiversiteten og i sidste ende os selv. Fremtidens industri skal se fremad og investere i produktion af nedbrydelig emballage, vedvarende energi, produktion af plantebaserede fødevarer og bæredygtige produkter. Industrien er med til at skabe arbejdspladser, eksportindtægter og til at få hjulene til at løbe rundt. Industrien kan dog også skabe store og uansvarlige byrder på globale resurser, biodiversitet, mennesker og dyr, hvis den ikke er gearret til at tage hensyn, men blot skabe profit for de involverede interessenter. Undersøgelser viser desuden, at profitten i stadig højere grad går til direktører og investorer frem for til de medarbejdere, der fysisk skaber værdierne [126].

Desuden skal vi undgå, at virksomheder er under konstant pres fra aktionærer til at vækste, men i stedet – tilskyndet af lovgivning – i samarbejde med aktionærer skabe en grøn og regenerativ økonomi. En af løsningerne kunne være Evergreen Direct Investment (EDI) [127].

Markedsføring og produktion af klima- og miljøskadelige varer, der sælges på basis af opreklamerede og kunstigt skabte behov, hører ikke en bæredygtig fremtid til. Fast Fashion og industri, der opfordrer til "brug og smid væk"-kultur, skal omlægges til arbejdspladser, der i stedet bidrager til en grønnere fremtid og skaber indtjening ved at vise hensyn.

Veganerpartiet ønsker et langt større samarbejde mellem stat, industri og forbrugere. Fælles projekter, initiativer og investeringer der kan gavne hele vejen rundt. Arbejde og "beskæftigelse" skal gerne give en højere mening for individet end udelukkende at være fokuseret på løn, vækst og profit – for slet ikke at tale om blot at få dagen til at gå!

Vi ønsker:

- at tilskynde produktion og brug af bæredygtige produkter og materialer i landbruget og industrien gennem beskatning, oplysning og fælles ide- og innovationsprojekter.
- at Danmark presser på for omlægning af de EU og nationale subsidier til landbruget, så de i langt højere grad kommer til at fremme den nødvendige omlægning til grøn og bæredygtig produktion. Det betyder, at det konventionelle dyrelandbrug ikke længere skal modtage disse subsidier (læs kapitel 1 - Landbrug, Fødevarer og Fiskeri).
- at forlænge produkters holdbarhed ved at øge reklamationsretten.
- at fremme pantsystemet for at anspore mere genanvendelse.
- at lancere en ambitiøs og seriøs indsats mod madspild.
- øgede bevillinger til lokale, kommunale og nationale initiativer, der fremmer natur, borgerinddragelse og genbrug frem for nykøb.
- at normalisere og billiggøre reparationer for efterhånden at eliminere "brug-og-smid-væk".
- at stille krav til virksomheder om at mindske emballage.
- at indføre målrettede afgifter for CO₂-belastende virksomheder, som dog gives tilbage i takt med nye klima- og miljøforbedringer i samme virksomheder.

Den grønne omstilling

Vi ønsker et grønt skattesystem og en effektivisering af resurseforbruget.

- Subsidier, der er skadelige for den grønne omstilling, afskaffes over en bred kam. Det inkluderer fx den nuværende støtte til etablering af nye større grisefabrikker og energifradrag for landbruget [128] og skatterabatter for producenter af fossile brændsler [129].
- Momsen skal udfases på økologiske plantebaserede fødevarer.
- Derimod skal der højere afgifter på produkter med de størst skadelige konsekvenser for mennesker, dyr, natur og miljø.
- Lokalt produceret energi fra ikke-fossile kilder friholdes for afgift og gøres dermed gunstigt for borgerne.
- Omlægning af pensionskassernes investeringer er godt på vej og skal i stigende grad understøtte den grønne omstilling. I hvad end omfang staten kan understøtte dette, ser vi det som tilsigtet.
- Vi skal udvikle den cirkulære og biobaserede økonomi. Danmark kan øge sit BNP med 45 mia. kr. i 2035, hvis vi bliver *first movers* på cirkulær økonomi og eksporten af metoder og teknologi [120].

Økonomisk ulighed

Ulighed skaber problemer og udfordringer for dem, uligheden direkte rammer, men er derudover belastende for hele samfundet. Undersøgelser viser [130], at ulighed generelt skaber:

- mindre tillid,
- mere kriminalitet,
- flere der dropper ud af folkeskolen,
- flere teenagegraviditeter
- mere diskrimination,
- mere stofmisbrug,
- mere fedme,
- flere psykiske sygdomme samt
- kortere levetid.

Vi kan altså generelt skabe mere trivsel, velfærd og bedre økonomi i samfundet ved at arbejde for en mere retfærdig fordelingspolitik og mere lighed. Mht. den sociale ulighed skal der naturligvis også sættes ind på andre områder end det økonomiske.

- Vi ønsker snarest at indføre en udvidet "carbon fee and dividend" (klimabidrag og -bonus) [131]. Den skal ikke kun bruges som skatter på CO₂, men også på ressourcer og produkter der forurener. Disse skatter skal dog ikke ende direkte i statskassen, men fordeles tilbage til borgerne fx via en direkte overførsel til NemKonto hver måned eller kvartalsvis – en effektiv måde at skabe mere økonomisk lighed, så den grønne omstilling kommer alle til gode.
- Ingen i Danmark skal leve i økonomisk utryghed, og derfor er vi også for Borgerforslaget om afskaffelse af den fælles forsørgerpligt (altså hvor den ene ægtefælle skal forsørge begge, hvis den anden bliver arbejdsløs) [132].

- Da vi ser staten som et serviceorgan, ikke et kontrolorgan, og da alle mennesker har ret til den tryghed, det giver at have alle sine basale behov opfyldt, er vi åbne for at indføre basisindkomst/borgerløn [133,134]. Til forskel fra de nuværende foranstaltninger mod arbejdsløshed kræver basisindkomst et minimum af administration. Jobcentrenes nye rolle kunne være at hjælpe borgeren med at finde et meningsfuldt arbejde, at håndtere gæld og generelt hjælpe med at skabe økonomisk tryghed og at sikre en forudsigelig økonomi. Dermed vil borgeren have mere overskud til at deltage i samfundet og håndtere sit liv og sin karriere på bedste måde.

Markedet er allerede i forandring

Arbejdskraft bliver i stigende grad en mindre del af udgifterne ved produktion. Effektivisering, massefabrikation, distributionsoptimering og ikke mindst automatisering har skabt og vil fortsat skabe fantastisk værdi for borgerne – men mange jobs vil også blive overflødige. Danmark har dog nogle af de bedste muligheder i verden for at omstille og afsøge nye veje til trivsel, merværdi og livskvalitet for borgerne.

Effektivisering trækker løbende arbejdspladser ud af markedet. Ufaglærte og visse faglærte jobs bliver mindre værd, samtidig med at beskatningen er relativ høj på de laveste indkomster. Vare- og persontransport giver stadig jobmuligheder kortsigtet, men disse sektorer vil også i det kommende årti opleve transformerende teknologier til stor glæde for borgerne – men med mindre arbejdskraft. Primærproduktionen automatiseres for en meget stor del bortset fra et stort potentiale i fødevarersektoren, hvis kvalitet og forædling prioriteres, som vi gerne ser.

- Vi skal have ny affaldsstrategi fælles for hele landet. 100% genanvendelse af plastik kan fx give 1,6 mia. kr. og spare os for 700.000 ton CO2 – hvert år! [135]
- Udvikling i vandsektoren kan give jobs, skabe energi, genindvinde knappe resurser som fosfor, samt eksport af teknologi [136].
- Udvikling i grøn energi
- Udvikling i cirkulært byggeri
- Udvikling i økologiske varer/forbrug
- Udvikling i plantebaseret mad og afgrøder
- Udvikling i regenerering af jord, skov og vandkvalitet
- Udvikling i genbrug og reparation

Offentlige tjenesteydelser

En af statens opgaver er at sikre borgerne mest mulig tryghed, herunder at dække en række basale behov. Borgerne i nutidens samfund har som bekendt ikke kun behov for beskyttelse og overholdelse af menneskerettigheder, men også for adgang til rent vand, mad, bolig, sundhedssystem, uddannelse, arbejde, selvrealisering og it-netværk. Danmark har i årtier været blandt de førende nationer i verden, når det gælder services uden brugerbetaling.

- Hvis en borger ønsker selv at løse en opgave, der ellers ville have været statens, skal borgeren have mulighed for at modtage hele eller dele af det beløb, staten ellers ville have brugt.

Pengene skal i højere grad følge borgeren, og der skal være gennemsigtighed med, hvad det koster at levere services til den enkelte. Hvis borgere fx ønsker at passe deres egne børn eller familiemedlemmer, skal det være muligt helt eller delvist at få de midler, den samme opgave ellers ville have kostet staten.

Skattepolitikken er en motor for den grønne omstilling

I Danmark har vi mange knapper at trykke på og justere med, for at regulere vores samfund. Det er vigtigt at vi langt mere ambitiøst bruger disse knapper, for at trække samfundet hen mod en mere grøn og bæredygtig hverdag. Flere af disse er allerede nævnt flere steder i kapitlet i forbindelse med fx afgifter.

- Vi ønsker at forenkle skattesystemet og fjerne flere fradrag, der ikke direkte er fradrag til grønne investeringer.
- Til gengæld vil vi overveje en lavere generel indkomstskat ved at øge bundfradraget.

Den finansielle sektors rolle i samfundet

Spekulation i og forsøg på skatteunddragelse må ikke kunne betale sig, da det i sagens natur er uretfærdigt og undergravende for hele samfundet. Vi ønsker at reguleres denne sektor mere hensigtsmæssigt.

- Der skal stilles meget større krav til hele finanssektoren samt advokat- og revisorbranchen. Økonomiske kollaps, skatteunddragelse, selskabstømning og hvidvask mv. skal imødegås meget konkret og målrettet. Forskningsprojekter samt specialer og projektopgaver på relevante uddannelser, der undersøger og forsker i at imødegå denne store samfundsudfordring, skal opprioriteres. Førnævnte brancher skal udvikles til i højere grad at tage ansvar for velfærd og lighed i samfundet og naturligvis også for den grønne omstilling.

Kildeliste:

1. De store rapporter om klima, miljø og biodiversitet – samlet et sted. In: Veganerpartiet [Internet]. Available: <https://vgpt.dk/naturkrisen/>
2. Antal dyr i produktion årligt. In: Danmarks Statistik [Internet]. Available: <https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1920>
3. Landbrugs- og fiskerisubsidier fra EU. In: Landbrugsstyrelsen [Internet]. Available: <https://lbst.dk/tilskud-selvbetjening/soeg-i-registre/modtagere-af-eu-stoette/landbrugsstoette/>
4. EU's landbrugspolitik rammer udviklingslande. In: Folkebevægelsen [Internet]. Available: <https://www.folkebevaegelsen.dk/drevet-paa-flugt-af-eus-politikker/>
5. Stop svineriet og giv Danmark landet tilbage. In: Greenpeace [Internet]. Available: <https://www.greenpeace.org/denmark/vi-arbejder-med/land/greenpeace-sender-42-meter-langt-budskab-fra-taget-af-svinefabrik/>
6. Clark MA, Springmann M, Hill J, Tilman D. Multiple health and environmental impacts of foods. *Proc Natl Acad Sci U S A*. 2019;116: 23357–23362.
7. Kim BF, Santo RE, Scatterday AP, Fry JP, Synk CM, Cebon SR, et al. Country-specific dietary shifts to mitigate climate and water crises. *Glob Environ Change*. 2020;62: 101926.
8. Om skovhaver og plantegødning i fremtidens landbrug. In: Veganerpartiet [Internet]. Available: <https://vgpt.dk/permakultur-og-plantegoedning-i-fremtidens-landbrug/>
9. Mere om conservation agriculture. In: Zetland [Internet]. Available: <https://www.zetland.dk/historie/seWELAZX-memEJZVn-7eb87>
10. Støtten fra EU har betydning for dansk landbrug. In: Danmarks Statistik [Internet]. Available: <https://www.dst.dk/da/Statistik/bagtal/2019/2019-03-11-stoetten-fra-eu-er-fortsat-vigtig-for-danske-landbrug>
11. Shepon A, Eshel G, Noor E, Milo R. The opportunity cost of animal based diets exceeds all food losses. *Proc Natl Acad Sci U S A*. 2018;115: 3804–3809.
12. Så meget soja importerer Danmark. In: Folketinget. Udenrigsudvalget 2018 [Internet]. Available: <https://www.ft.dk/samling/20182/almdel/uru/spm/50/svar/1600689/2094351.pdf>
13. Oversigt over subsidier der er givet i reklamestøtte. In: EU [Internet]. Available: <https://ec.europa.eu/chafea/agri/en/campaigns/map-and-statistics-target-countries>
14. Love pork reklamekampagne modtagne subsidier. In: EU [Internet]. Available: <https://ec.europa.eu/chafea/agri/en/campaigns/love-pork>
15. Om madspild i det offentlige. In: Region Hovedstaden [Internet]. Available: https://www.regionh.dk/presse-og-nyt/pressemeddelelser-og-nyheder/Documents/Idekatalogminimeringmadspild_cru_regionh_29102014.pdf
16. Arken solgte fredet hajkød. Om problemerne med fiskeri og truede dyrearter. Available: <https://vgpt.dk/arken-solgte-fredet-hajkoed-men-hvad-mener-eksperterne/>
17. Landbrugsstøtten er i høj grad med til at undergrave lokale bønders mulighed for stærke landbrug i blandt andet Afrika. In: Altinget [Internet]. Available: <https://www.altinget.dk/udvikling/artikel/global-aktion-stop-med-at-udkonkurrere-smaaboender-i-afrika>

18. [Green Power House. In: Algae AquaCulture Technologies \[Internet\]. Available: https://www.algaeaqua.com/#3](https://www.algaeaqua.com/#3)
19. [Problemer med resistente bakterier i Danmark. In: Min Medicin \[Internet\]. Available: https://min.medicin.dk/artikler/artikel/138](https://min.medicin.dk/artikler/artikel/138)
20. [Dr. Michael Greger on Pandemic Prevention. Available: https://youtu.be/G20cooZOiYE](https://youtu.be/G20cooZOiYE)
21. [The Good Food Institute \(2020\): Modernizing Meat Production Will Help Us Avoid Pandemics. Available: https://www.wired.com/story/opinion-modernizing-meat-production-will-help-us-avoid-pandemics/](https://www.wired.com/story/opinion-modernizing-meat-production-will-help-us-avoid-pandemics/)
22. [Arkæolog ved Nationalmuseet i Politiken \(2020\): De største sygdomsudbrud gennem tiden skyldes de dyr, vi spiser. In: Politiken \[Internet\]. Available: https://politiken.dk/debat/kroniken/art7702503/Under-pestens-var-der-nogle-der-festede-%C3%A5d-drak-og-horede.-Hvis-alle-skulle-d%C3%B8-s%C3%A5-kunne-de-lige-s%C3%A5-godt-g%C3%A5-ud-med-et-brag](https://politiken.dk/debat/kroniken/art7702503/Under-pestens-var-der-nogle-der-festede-%C3%A5d-drak-og-horede.-Hvis-alle-skulle-d%C3%B8-s%C3%A5-kunne-de-lige-s%C3%A5-godt-g%C3%A5-ud-med-et-brag)
23. [Uppsala Universitet \(2020\): Interview med professor Björn Olsen. In: Uppsala Universitet \[Internet\]. Available: https://medsci.uu.se/nyheter/artikel/?tarContentId=861094](https://medsci.uu.se/nyheter/artikel/?tarContentId=861094)
24. [FN's fødevarer- og landbrugsorganisation \(2007\): Industrial Livestock Production and Global Health Risks. In: FN \[Internet\]. Available: http://www.fao.org/3/a-bp285e.pdf](http://www.fao.org/3/a-bp285e.pdf)
25. [Sammenhængen mellem ødelæggelse af naturen og covid-19. In: The Guardian \[Internet\]. Available: https://www.theguardian.com/environment/2020/mar/18/tip-of-the-iceberg-is-our-destruction-of-nature-responsible-for-covid-19-aoe](https://www.theguardian.com/environment/2020/mar/18/tip-of-the-iceberg-is-our-destruction-of-nature-responsible-for-covid-19-aoe)
26. [Om megafusioner i landbrugssektoren. In: NOAH \[Internet\]. Available: https://noah.dk/node/698](https://noah.dk/node/698)
27. [De store problemer med bundtrawl. In: Danmarks Naturfredningsforening \[Internet\]. Available: https://www.dn.dk/vi-arbejder-for/vand/hav/bundtrawl-i-havet](https://www.dn.dk/vi-arbejder-for/vand/hav/bundtrawl-i-havet)
28. [Rapporter, artikler og udtalelser fra forskere om dyrs evner og bevidsthed. In: Veganerpartiet \[Internet\]. Available: https://vgpt.dk/forskning-om-dyr/](https://vgpt.dk/forskning-om-dyr/)
29. [Om at fisk føler smerte. In: Psychology Today \[Internet\]. Available: https://www.psychologytoday.com/intl/blog/animal-emotions/201004/do-fishes-feel-pain-yes-they-do-science-tells-us](https://www.psychologytoday.com/intl/blog/animal-emotions/201004/do-fishes-feel-pain-yes-they-do-science-tells-us)
30. [Yderligere forskning vedr. fisk. Available: http://www.int-res.com/articles/dao_oa/d075p099.pdf](http://www.int-res.com/articles/dao_oa/d075p099.pdf)
31. [Offentligt forskningsbudget 2019. In: Danmarks Statistik \[Internet\]. Available: https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/nyt/GetPdf.aspx?cid=28624](https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/nyt/GetPdf.aspx?cid=28624)
32. [Om CETA's effekt på miljø og social retfærdighed. Available: https://www.foeeurope.org/CETA-backward-step-for-the-environment-and-global-inequalities](https://www.foeeurope.org/CETA-backward-step-for-the-environment-and-global-inequalities)
33. [FN's Right to Food. In: FN \[Internet\]. Available: http://www.fao.org/right-to-food/en/](http://www.fao.org/right-to-food/en/)
34. [Den Danske Sojaimports Mørke Skygge. In: Verdens Skove \[Internet\]. Available: https://www.verdensskove.org/files/Artikler_og_rapporter/2018%20Den%20danske%20Sojaimports%20m%C3%B8rke%20skygge.pdf](https://www.verdensskove.org/files/Artikler_og_rapporter/2018%20Den%20danske%20Sojaimports%20m%C3%B8rke%20skygge.pdf)
35. [Om at inkludere dyr i Grundloven – det finske eksempel. Available: https://www.elaintenvuoro.fi/english/](https://www.elaintenvuoro.fi/english/)
36. [Verdens bedste dyrevelfærd er en løgn. In: Veganerpartiet \[Internet\]. Available: https://vgpt.dk/dyreindustriens-ondskab/](https://vgpt.dk/dyreindustriens-ondskab/)
37. [Dyreværnsloven. In: Retsinformation \[Internet\]. Available: https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=197059](https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=197059)

38. Den nye dyrevelfærdslov. In: Dyrenes Beskyttelse [Internet]. Available: <https://www.dyrenesbeskyttelse.dk/artikler/danmark-bliver-foregangsland-med-ny-dyrevelfaerdslov>
39. Dyreetsk Råd om dyreværnsloven. In: Dyreetsk Råd [Internet]. Available: <https://detdyreetskeraad.dk/udtalelser/udtalelse/pub/hent-fil/publication/udtalelse-om-dyreværnsloven-2016/>
40. Lissabontraktaten side 61. In: EU [Internet]. Available: https://www.eu.dk/~media/files/eu/ld_euo_lissabon_16.ashx
41. Information om dyreforsøg – Danmarks 3R-center. In: 3R Center [Internet]. Available: <https://3rcenter.dk/>
42. Oplysning om dyreforsøg. In: Stop vivisektion Danmark [Internet]. Available: <https://stopvivisektionet.wordpress.com/category/artikler-studier-og-erklæringer-om-videnskab-dyrevelfaerd-og-sundhed/>
43. Uddannelse uden forsøgsdyr. In: Forsøgsdyrenes Værn [Internet]. Available: <https://www.forsøgsdyrenes-vaern.dk/dyrefri-metoder/kan-man-uddanne-sig-uden-dyreforsog/dyrlaegeuddannelse-uden-brug-af-forsøgsdyr/>
44. Ethical Science and Literature om alternativer til forsøgsdyr. In: PCRM - Physicians Committee for Responsible Medicine [Internet]. Available: <https://pcrm.widencollective.com/portals/hvsbhfh/RRAD>
45. Danmark halter bagud vedr. alternativer til dyreforsøg. In: Forsøgsdyrenes Værn [Internet]. Available: <https://www.forsøgsdyrenes-vaern.dk/dyrefri-metoder/kan-man-uddanne-sig-uden-dyreforsog/>
46. Conde DA, Colchero F, Gusset M, Pearce-Kelly P, Byers O, Flesness N, et al. Zoos through the lens of the IUCN Red List: a global metapopulation approach to support conservation breeding programs. PLoS One. 2013;8: e80311.
47. Malamud R. The Ethics of Captivity. JSTOR; 2015. Available: <https://www.jstor.org/stable/10.5406/janimalethics.5.2.0219>
48. The Oxford Handbook of Animal Studies - Afsnit: The Problem With Zoos, Randy Malamud. Oxford University Press; 2017.
49. Olsson LV. "Tag ikke dine børn i zoologisk have."
50. Om at skabe en "positivliste" vedr. familiedyr. In: Eurogroup for Animals [Internet]. Available: <https://www.eurogroupforanimals.org/news/meps-support-call-eu-positive-list-species-allowed-pets>
51. Lidt information om de store problemer, som findes i EU med handel af kæledyr. In: Dyrenes Beskyttelse [Internet]. Available: <https://www.dyrenesbeskyttelse.dk/artikler/ny-rapport-ulovlig-handel-med-kaeledyr-er-omfattende>
52. Hundelovens problematikker. In: Fair Dog [Internet]. Available: http://www.fairdog.dk/elements/documents/research/fair_dog_erfaringsrapport_2013.pdf
53. Ny dyrevelfærdslov på vej. In: Center for Dyrs Forsvar Facebooknote [Internet]. Available: <https://www.facebook.com/notes/center-for-dyrs-forsvar/ny-dyrevelf%C3%A6rdslov-p%C3%A5-vej/2366645673597414>
54. Ombudsmand for dyr. In: News Now Finland [Internet]. Available: <https://newsnowfinland.fi/politics/government-plans-new-animal-ombudsman-for-finland>
55. Sådan Ligger Landet kap. 2. In: Danmarks Naturfredningsforening [Internet]. Available: <https://www.dn.dk/om-os/publikationer/sadan-ligger-landet/>
56. World is "on notice" as major UN report shows one million species face extinction. In: FN Nyheder [Internet]. Available: <https://news.un.org/en/story/2019/05/1037941>

57. Tab af biodiversitet: Hvorfor er det bekymrende, og hvad er årsagen? In: Europa Parlamentet Nyheder [Internet]. Available: <https://www.europarl.europa.eu/news/da/headlines/society/20200109STO69929/tab-af-biodiversitet-hvorfor-er-det-bekymrende-og-hvad-er-arsagen>
58. Biodiversitet i Danmark - over 1000 rødlistede arter. In: Danmarks Naturfredningsforening [Internet]. Available: <https://www.dn.dk/vi-arbejder-for/biodiversitet/>
59. Rapport fra Dyreetisk Råd: Udtalelse om jagt 2010. In: Det Dyreetiske Råd [Internet]. Available: <https://detdyreetiskeraad.dk/udtalelser/udtalelse/pub/hent-fil/publication/udtalelse-om-jagt-2010/>
60. Terrorgrupper kan tjene penge på illegal jagt på truede dyr. Available: <https://ourworld.unu.edu/en/213bn-illegal-wildlife-and-charcoal-trade-funding-global-terror-groups>
61. En organisation, som er eksperter i de problemer der findes med frivilligrejser. In: NGO Pilot [Internet]. Available: <https://www.ngopilot.org/>
62. Om fyrværkeriskader. In: Sikkerhedsstyrelsen [Internet]. Available: <https://www.sik.dk/erhverv/produkter/vejledninger/fyrvaerkeri/nyheder/der-stadig-mange-fyrvaerkeriskader>
63. Fredshavn JR, Nygaard B, Ejrnæs R, Damgaard C, Therkildsen OR, Wind P, et al. Bevaringsstatus for naturtyper og arter--2019: Habitatdirektivets Artikel 17-rapportering. 2019. Available: <https://www.forskningsdatabasen.dk/en/catalog/2483787301>
64. Artikel om tabet af insektliv - med forklaring af flere undersøgelser. In: The Guardian [Internet]. Available: <https://www.theguardian.com/environment/2020/feb/12/car-splatometer-tests-reveal-huge-decline-number-insects>
65. Bar-On YM, Phillips R, Milo R. The biomass distribution on Earth. Proc Natl Acad Sci U S A. 2018;115: 6506–6511.
66. Landbruget når ikke i mål vedr. kvælstofferne. In: Danmarks Naturfredningsforening [Internet]. Available: <https://www.dn.dk/nyheder/kvaelstofindsatsen-gar-darligere-end-forventet/>
67. Schou JS, Lundhede T, Olsen SB, Callesen GE. Samfundsøkonomisk cost-benefit-analyse af de forventede effekter af multifunktionel jordfordeling ved Glenstrup Sø. 2019. Available: https://static-curis.ku.dk/portal/files/231358670/IFRO_Rapport_392.pdf
68. Om fiskeri. In: Danmarks Naturfredningsforening [Internet]. Available: <https://www.dn.dk/vi-arbejder-for/vand/hav/>
69. Eat less meat: UN climate-change report calls for change to human diet. In: Nature [Internet]. Available: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-02409-7>
70. Pielke RA Sr. Atmospheric science. Land use and climate change. Science. 2005. pp. 1625–1626.
71. Ceballos G, Ehrlich PR, Raven PH. Vertebrates on the brink as indicators of biological annihilation and the sixth mass extinction. Proc Natl Acad Sci U S A. 2020;117: 13596–13602.
72. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, IPBES. The methodological assessment report on scenarios and models of biodiversity and ecosystem services. 2016. doi:10.5281/zenodo.3235429
73. Om at skrive naturen ind i Grundloven, som andre lande har gjort. In: Danmarks Naturfredningsforening [Internet]. Available: <https://www.dn.dk/nyheder/natur-og-klima-bor-sta-i-grundloven-politikerne-skal-ikke-flygte-fra-ansvaret/>
74. Vigtigheden af at skrive naturen ind i grundloven. In: NOAH [Internet]. Available: <http://www.noah.dk/nyheder/naturen-skal-skrives-ind-i-grundloven>

75. Urørt skov. In: Danmarks Naturfredningsforening [Internet]. Available: <https://www.dn.dk/vi-arbejder-for/skov/urort-skov/>
76. Socialdemokratiet vil sikre biodiversiteten med 75000 hektar urørt skov. In: Jyllandsposten [Internet]. Available: <https://jyllands-posten.dk/indland/ECE11201655/s-vil-sikre-biodiversiteten-med-75000-hektar-uroert-skov/>
77. Christensen TK, Elmeros M, Lassen P. Forekomst af antikoagulante rodenticider i danske rovfugle, ugler og små rovpattedyr: En basisundersøgelse. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet; 2010.
78. Elmeros M, Topping CJ, Christensen TK, Lassen P, Bossi R. Spredning af antikoagulante rodenticider med mus og eksponeringsrisiko for rovdyr. 2015. Available: <https://www.forskningsdatabasen.dk/en/catalog/2263886434>
79. Hvor meget daler temperaturen, når byen gøres grøn. In: The Conversation [Internet]. Available: <https://theconversation.com/after-another-hot-summer-here-are-6-ways-to-cool-our-cities-in-future-110817>
80. Hvordan naturen i sig selv påvirker mennesker positivt. In: Forbes [Internet]. Available: <https://www.forbes.com/sites/billfrist/2017/06/15/the-science-behind-how-nature-affects-your-health/#2ecc9d6f15ae>
81. Earth-Overshoot Day. Vi bruger alt for mange resurser. In: WWF [Internet]. Available: <https://www.wwf.dk/?23080/Earth-Overshoot-2019>
82. 2020 Basisfremskrivning. Klima- og energifremskrivning frem til 2030 under fravær af nye tiltag. In: Energistyrelsen [Internet]. Available: https://ens.dk/sites/ens.dk/files/Basisfremskrivning/basisfremskrivning_2020.pdf
83. Olesen JE, Petersen SO, Lund P, Jørgensen U, Kristensen T, Elsgaard L, et al. Virkemidler til reduktion af klimagasser i landbruget. DCA-Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug; 2018.
84. Hayek MN, Harwatt H, Ripple WJ, Mueller ND. The carbon opportunity cost of animal-sourced food production on land. Nature Sustainability. 2020. doi:10.1038/s41893-020-00603-4
85. Undersøgelse som adresserer, at der skal ske ændringer i vores daglige forbrug. In: We Forum [Internet]. Available: <https://www.weforum.org/agenda/2020/07/affluence-bigger-threat-than-coronavirus-scientists-capitalism>
86. CO₂-udledning fra danske virksomheder. In: Danmarks Statistik [Internet]. Available: <https://www.dst.dk/da/Statistik/bagtal/2020/2020-05-18-danske-virksomheder-udleder-mere-CO2>
87. Analyse af det oppustede CO₂ kvotesystem i EU. In: Klimarådet [Internet]. Available: <https://klimaraadet.dk/da/nyheder/analyse-af-det-oppustede-co2-kvotesystem-i-eu>
88. Hvad er Smart-Grids? In: Energistyrelsen [Internet]. Available: https://ens.dk/sites/ens.dk/files/EnergiKlimapolitik/smart_grid-strategi-2.pdf
89. Bygninger der kan generere energi - ny teknologi. Available: <https://www.physee.eu/>
90. Bygninger der kan generere energi. In: Science Daily [Internet]. Available: <https://www.sciencedaily.com/releases/2018/06/180620193729.htm>
91. Plastikaffald og genbrug i EU: Fakta og tal. In: Europaparlamentet [Internet]. Available: <https://europarl.europa.eu/news/da/headlines/society/20181212STO21610/plastikaffald-og-genbrug-i-eu-fakta-og-tal>
92. Vi kæmper for en plastikfri natur. In: Verdensnaturfonden [Internet]. Available: <https://www.wwf.dk/kaemper-for/plastikfri-natur/>

93. Spildevand fra hospitaler. In: Miljø- og Fødevareministeriet [Internet]. Available: <https://mst.dk/media/121071/statusundersogelse-hospitalsspildevand-2015.pdf>
94. Kemiske stoffer i min hverdag. In: Miljø- og Fødevareministeriet [Internet]. Available: <https://mst.dk/media/191827/maybebaby-vidensark-kemiske-stoffer-i-min-hverdag.pdf>
95. Klimatold i EU. In: Citizens Climate Initiative [Internet]. Available: <https://citizensclimateinitiative.eu/da/border-carbon-adjustment/>
96. Hvad er eksportkredit. In: EKF Danmarks Eksportkredit [Internet]. Available: <https://ekf.dk/det-hjaelper-vi-med/bliv-ekspert-i-eksport/forsta-eksportkredit-pa-2-min>
97. Cartagena-protokollen om biosikkerhed til konventionen om den biologiske mangfoldighed. In: Den Europæiske Unions Publikationskontor [Internet]. Available: <https://op.europa.eu/da/publication-detail/-/publication/a54ac5bc-030f-443f-9e79-69446f73d5d8/language-da>
98. The Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing. In: Convention on Biological Diversity [Internet]. Available: <https://www.cbd.int/abs/>
99. Melina V, Craig W, Levin S. Position of the Academy of Nutrition and Dietetics: Vegetarian Diets. J Acad Nutr Diet. 2016;116: 1970–1980.
100. WHO om en sund diæt. In: WHO [Internet]. Available: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet>
101. British Dietetic Association. In: The Vegan Society [Internet]. Available: <https://www.vegansociety.com/sites/default/files/BDA%20and%20The%20Vegan%20Society.pdf>
102. Eat more plants, fewer animals. In: Harvard Health Publishing [Internet]. Available: <https://www.health.harvard.edu/blog/eat-more-plants-fewer-animals-2018112915198>
103. Association AD, Others. Position of the American Dietetic Association and Dietitians of Canada: vegetarian diets. J Acad Nutr Diet. 2003;103: 748.
104. Schepers J, Annemans L. The potential health and economic effects of plant-based food patterns in Belgium and the United Kingdom. Nutrition. 2018;48: 24–32.
105. Springmann M, Mason-D’Croz D, Robinson S, Wiebe K, Godfray HCJ, Rayner M, et al. Health-motivated taxes on red and processed meat: A modelling study on optimal tax levels and associated health impacts. PLOS ONE. 2018. p. e0204139. doi:10.1371/journal.pone.0204139
106. Godfray HCJ, Springmann M, Sexton A, Lynch J, Hepburn C, Jebb S. Meat: the Future series Alternative Proteins. World Economic Forum. 2019.
107. Milliarder at spare ved at følge de officielle kostråd og i højere grad spiser mere grønt og mindre kød. In: Alt om kost [Internet]. Available: <https://altomkost.dk/nyheder/nyhed/nyhed/danmark-kan-spare-milliarder-hvis-flere-foelger-kostraadene-1/>
108. Transportøkonomiske enhedspriser for cykling. In: Transportministeriet [Internet]. Available: <https://www.trm.dk/media/4931/dokumentationsnotat-version-6-endelig.pdf>
109. Artikel fra Danmarks Naturfredningsforening om den mængde sprøjtegift vi kan finde i kroppen og mulige virkninger af giften. In: Danmarks Naturfredningsforening [Internet]. Available: <https://www.dn.dk/nyheder/10-fodevarer-er-kilde-til-75-procent-af-kroppens-sproejtegiftrester/>
110. Brimblecombe J, McMahon E, Ferguson M, De Silva K, Peeters A, Miles E, et al. Effect of restricted retail merchandising of discretionary food and beverages on population diet: a pragmatic randomised controlled trial. The Lancet Planetary Health. 2020. pp. e463–e473. doi:10.1016/s2542-5196(20)30202-3

111. Salg af vaccineproduktion. In: Ingeniøren [Internet]. Available: <https://ing.dk/artikel/endnu-vaerre-end-frygtet-salg-vaccineproduktion-kostede-statskassen-ca-15-milliarder-210112>
112. Hever J, Cronise RJ. Plant-based nutrition for healthcare professionals: implementing diet as a primary modality in the prevention and treatment of chronic disease. J Geriatr Cardiol. 2017;14: 355–368.
113. WHO om vigtigheden af amning og den anbefalede tid. In: WHO [Internet]. Available: https://www.who.int/health-topics/breastfeeding#tab=tab_2
114. Sundhedsstyrelsen – Ernæring til spædbørn og småbørn. In: Sundhedsstyrelsen [Internet]. Available: https://www.sst.dk/da/sundhed-og-livsstil/ernaering/~/_media/2986643F11A44FA18595511799032F85.ashx Side 75, afsnit 4
115. de Rooij MMT, Smit LAM, Erbrink HJ, Hagenaars TJ, Hoek G, Ogink NWM, et al. Endotoxin and particulate matter emitted by livestock farms and respiratory health effects in neighboring residents. Environ Int. 2019;132: 105009.
116. Artikel om doughnutøkonomien. In: Ingeniøren [Internet]. Available: <https://ing.dk/artikel/britisk-forsker-her-alternativet-gammeldags-oekonomiske-vaekstmodeller-199006>
117. Youtubevideoer, der forklarer doughnutøkonomi. In: Youtube [Internet]. Available: https://www.youtube.com/channel/UCm6zm_ICoEuOM4KdirgAvdw/playlists
118. Frischmann CJ, Mehra M, Allard R, Bayuk K, Gouveia JP, Gorman MR. Drawdown's "System of Solutions" Helps to Achieve the SDGs. In: Leal Filho W, Azul AM, Brandli L, Lange Salvia A, Wall T, editors. Partnerships for the Goals. Cham: Springer International Publishing; 2020. pp. 1–25.
119. Hvordan mad forbinder alle verdensmålene. In: www.stockholmresilience.org [Internet]. Available: <https://www.stockholmresilience.org/research/research-news/2016-06-14-how-food-connects-all-the-sdgs.html>
120. Rapporter fra Ellen MacArthur Foundation med bidrag fra McKinsey & Co og NERA Consulting Group om cirkulær økonomi i Danmark. In: Grøn Omstilling Erhvervsstyrelsen [Internet]. Available: <https://groenomstilling.erhvervsstyrelsen.dk/cirkulaer-oekonomi>
121. Hvornår vi har brugt vores resurser. In: Overshootday [Internet]. Available: <http://www.overshootday.org/newsroom/country-overshoot-days/>
122. Den offentlige sektors indkøb. In: Økonomistyrelsen [Internet]. Available: <https://oes.dk/indkoeb/indkoeb-i-staten/indkoeb-i-tal/>
123. Landbrugsregnskaber i 100 år 1916-2015. In: Danmarks Statistik [Internet]. Available: <https://www.dst.dk/da/Statistik/Publikationer/VisPub?cid=28376>
124. PRODUKTIONSØKONOMI SVIN 2019 Notatnr.: 1931. In: Svineproduktion [Internet]. Available: <https://svineproduktion.dk/publikationer/kilder/notater/2019/1931>
125. Agriculture in the European Green Deal: From Ambition to Action. In: CAPreform [Internet]. Available: <http://capreform.eu/agriculture-in-the-european-green-deal-from-ambition-to-action/>
126. Forskellen i indkomst stiger. In: Fagbladet 3F [Internet]. Available: <https://fagbladet3f.dk/artikel/forskellen-i-indkomst-bliver-stoerre>
127. Evergreen Direct Investment er en mulighed for at virksomheder og aktionærer kan arbejde sammen om en regenerativ grøn økonomi. In: Capitalinstitute [Internet]. Available: <http://capitalinstitute.org/wp-content/uploads/2014/09/EDI-CAPITALINSTITUTE.pdf>

128. Skematisk oversigt over de samlede årlige nettoudgifter til det konventionelle landbrug i Danmark. In: Folketingets Miljø- og Fødevareudvalg [Internet]. Available: <https://www.ft.dk/samling/20181/almde/mof/spm/150/svar/1550157/2005269/index.htm>
129. UNGEKLIMARÅDETS ANBEFALINGER ANGÅENDE INVESTERINGER I NORDSØEN. In: Klima-, energi- og forsyningsministeriet [Internet]. Available: <https://kefm.dk/Media/5/F/Ungeklimar%C3%A5dets%20Anbefaling%20Nords%C3%B8en-a.pdf>
130. Sargent M. Why inequality is fatal. Nature. 2009;458: 1109–1110.
131. Forklaring af carbon fee and dividend. In: Wikipedia [Internet]. Available: https://en.wikipedia.org/wiki/Carbon_fee_and_dividend
132. Beslutningsforslag om fjernelse af gensidig forsørgerpligt. In: Folketinget [Internet]. Available: https://www.ft.dk/samling/20191/beslutningsforslag/B34/som_fremsat.htm
133. Basisindkomst - oftest stillede spørgsmål. In: BIEN Danmark [Internet]. Available: <https://basisindkomst.dk/category/ofte-stillede-spoergsmaal/>
134. Basisindkomst. In: Wikipedia [Internet]. Available: <https://da.wikipedia.org/wiki/Borgerl%C3%B8n>
135. Vi kan spare 700.000 ton CO2 om året på 100% genanvendelse af plastik og tjene penge. In: Innovationsfonden [Internet]. Available: <https://innovationsfonden.dk/da/nyheder-presse-og-job/bedre-genanvendelse-af-plastik-kan-gore-danmark-mindst-16-mia-kr-rigere-hvert>
136. Udvikling i den grønne omstilling, bl.a. i vandsektoren. In: Miljø og Klima [Internet]. Available: <https://miljoogklima.dk/nyheder/art7774487/Den-gr%C3%B8nne-omstilling-er-plaget-af-et-sk%C3%A6vt-hierarki>